

YAKIN DÖNEM TARİHİ METODOLOJİSİ

Dr. Fatma ACUN *

ÖZET

Yakın dönem tarihi, geçmiş dönem tarihinden belirgin farklı özelliklere sahip bir çalışma sahasıdır. Bunun farkında olan tarihçiler, ya dönemden tamamen uzak durarak işi diğer sosyal bilimlere (siyaset bilimleri, sosyoloji, ekonomi vs.) bırakmakta, yada geçmiş dönemin çalışma metodlarını yakın döneme uygulamakta, bu durumda da yetersiz kalmaktadır. Günümüz tarihçiliğindeki "bugün için tarih yazma" pragmatik amacını göz önüne alırsak, tarihçilerin tavırlarını değiştirme gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkar. Bu makale, tarihi düşünce ve çalışma disiplininin, yakın dönem dünyasına uygulanıp uygulanamayacağı sorusuna cevap aramaktadır. Konu karşılaştırma yoluyla ele alınmış, geçmiş ve yakın dönem tarihi arasındaki farklar yakın dönem tarihçisi, olayları ve kaynakları, ve inceleme metodu bağlamlarında tartışılmıştır. Bu suretle bir yandan, yakın dönem tarihinin, geçmiş tarihten farklı olarak, nitelikleri daha belirgin hale gelirken, diğer yandan, yakın dönemin diğer sahalardan farkı ortaya çıkmıştır. Beliren bir başka nokta da, yakın dönem tarihinin geçici niteliğidir. Bütün bu nitelikler ve farklılıklar, yakın dönemi kendi başına bir çalışma sahası yapmaktadır, fakat bu arada, yakın dönemi çalışmak için diğer sosyal bilimlerle işbirliği gereği hasıl olmuştur. Yakın dönemin kendine has sınırlamaları ile birlikte disiplinler arası bir metotla çalışılabileceği sonucuna varılmıştır.

* Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Çalışmamın ilk sonuçlarını yüksek lisans *Tarih Metodolojisi* dersinde öğrencilere sunma ve onlarla tartışma fırsatı veren ve daha sonra metni okuyarak önerilerde bulunan hocam Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız'a teşekkürlerimi sunuyorum. Meslektaşlarım Arş. Görv. Saime Selenga Gökğöz ve Arş. Görv. Yonca Anzerlioğlu ile yaptığımız tartışmalar pek çok noktanın netleşmesine vesile oldu. Kendilerine teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Yabancı dilden yapılan tercümeleler hariç tutulursa, Türkiye'de tarih metodolojisi konusunda çalışmalar maalesef az sayıdadır. Yakın dönem tarihi söz konusu olduğunda ise bunun yokluğa dönüştüğünü söylemek abartılı olmayacaktır. İşte bu makale, bu eksikliği gidermek ve yakın dönem tarihi çalışacak olanlara bir başlangıç noktası sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır. ¹ Ayrıca ümit ediyoruz ki, makale yakın dönem tarihinin nasıl yazıldığı konusunda bilgi vermek suretiyle, bu dönem tarihi okuyucularının, okudukları eserleri eliştirel gözle değerlendirmelerine yardımcı olacaktır.

Tarih metodolojisinin zaman içinde gelişme ve olgunlaşması bir kaç evrede ele alınabilir. 19. yüzyıla kadar olan ilk evrede, tarih bir olaylar dizisi olarak görülmüş ve geçmişte neler olduğunun bilinmesi ve bunların gelecek nesillere aktarılması, tarihle uğraşmanın asıl amacını oluşturmuştu. 19. yüzyılla birlikte başlayan ikinci evrede, tarihçiler, tarihi olgularla çalışmayı genellikle doyurucu bulmuş ancak olgular üzerine sorular sorma ve bunlara cevap aramanın gereksiz hatta kötü bir şey olduğunu düşünmüşlerdi. "Tarihteki anlam"ın, tarihte saklı ve kendiliğinden belli olduğuna inanıyor ve bir tarih felsefesine sahip olma gereğini kabul etmiyorlardı. Tarihte olguların başı çekmesine ilk meydan okuma bu yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşti ve 20. yüzyıla gelindiğinde, "tarihteki anlam"ın, tarih felsefesi yoluyla kavranılabileceğine inanan bir kısım tarihçiler, tarih ve tarihçinin yaptığı işi temelinden sorgulamaya başladılar. Bu üçüncü ve sonuncu evrede, tarihin ne olduğu, tarihçi ve olguları tartışıldıkça tarihin değişik tanımları yapıldı. Bunlardan en yaygın kabul gören E.H. Carr'ın tanımına göre tarih, "tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir

¹ Bu eksikliği, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nce, Cumhuriyet'in 75. Yılı mü-nasebetiyle yapılması planlanan "Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Yöntem Arayışları" konulu sempozyumun hazırlık çalışmaları sırasında kuvvetle hissettik.

diyalogdur", ² Bu tanıma baktığımızda şu üç unsurun öne çıktığını görüyoruz: 1- Tarihi yazan kişi, yani tarihçi; 2- Tarihin konusu olan olay ve olgular ve bunların kaydedildiği kaynaklar; 3- Tarihçinin olguları (verileri) sorgulamada kullandığı metotlar. Bu çalışma da, bu üç unsur etrafında yapılandırılmıştır.

Makalenin bundan sonraki kısmında bu unsurlardan her biri yakın dönem tarihi açısından ele alınmaktadır. Bu yapılırken, büyük ölçüde yakın dönem tarihi "hakiki" tarih ile karşılaştırılmakta, farklılıkları teşhis etme yoluyla yakın dönem tarihi, tarihçisi, olayları ve kaynaklarının ayrıntı özellikleri daha net olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Yakın dönem incelenirken kullanılan metotlara ve bu çerçevede de bu dönem tarihinin diğer disiplinlerle olan ilişkisine yer verilmektedir. Tarihin diğer sosyal bilimlerle örtüşmesinin en yoğun ve geniş şekilde yakın dönemde gerçekleştiği göz önünde bulundurularak, tarihin kapsadığı alan belirlenmeye çalışılmaktadır. Sonuç kısmında ise yakın dönem tarihinin, tarihin bir türü olarak ne dereceye kadar ve ne şekilde çalışılabileceği hakkında bir değerlendirme yapılmaktadır.

Tabii burada ilk önce ele alınacak temel soru "yakın dönem tarihi deyince ne anlıyoruz?" olacaktır.

2 E.H. Carr'ın **Tarih Nedir?**, çev. Misket Gizem Gürtük, Birikim Yayınları, İstanbul, 1980, s. 11-41. Yukarıda sözünü ettiğim tarihin değişik tanımları için bak. Mark K. Krug, *History and the Social Sciences, New Approaches to the Teaching of Social Studies*, Blaisdell Publishing Company, USA, 1967 S. 3-4; John Higham-Leonard Krieger-Felix Gilbert, *History, The Development of Historical Studies in the United States*, New Jersey, 1965, önsöz, s. ix. Kelime itibarıyla tarih Arapça'da gökyüzündeki Ay'ın tanımı demek olur ki, bu da bir hadisenin meydana geldiği anı ve hadisenin süresini tayin ve tespit etmek, yani kronolojisini belirlemek anlamına gelir. Tarihin Batı dillerindeki karşılığı olan *history* ise, sorgulama anlamına gelen Yunanca bir kelimedenden gelmektedir. İlginçtir ki her iki toplumda tarih bu tanımlar yönünde gelişmiş, tarihin amacı hedefini de yine bu tanımlar belirlemiştir. Batı'da ve İslamiyet'te tarihin gelişimi bu durumu açıklıkla göstermektedir. Bu konuda bak, Paul K. Conkin-Ronald N. Stromberg, *Heritage and Challenge, The History and Theory of History*, Forum Press, Inc, Illinois, 1989; "Tarih", *İslam Ansiklopedisi*; Zeki Velidi Togan, *Tarihî Usul*, İstanbul, 1981, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde tarihçiliğimizin gelişimi hakkında bak, Halil İnalcık, "Some Remarks on the Study of History in Islamic Countries", *Middle East Journal*, VII, 1953, s. 451-455; Bernard Lewis, "History-writing and National Revival in Turkey", *Middle Eastern Affairs*, June-July, 1953, s. 218-227; Btüşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezimin Oluşumunu (1929-1937)*, 2. Baskı, AFA yayınları, 1996.

YAKIN DÖNEM TARİHİNİN TANIMI

Yakın dönem tarihinin hangi zaman kesiti ile ilgilendiğini ve bu dönemi diğer dönemlerden ve çalışma sahalarından, özellikle de hakiki tarih³ ve siyaset bilimlerinden, ayıran özelliklerin neler olduğunu tartışarak, yakın dönem tarihinin kullanılabilir bir tanımı geliştirilmeye çalışacaktır.

Yakın zamanın, şimdiki ve geçmiş zamandan farklı olarak, ne zaman başladığını ve ne zaman bittiğini kesin olarak belirleyebilir miyiz? Bu biraz tartışmalı görünüyor. Yaşlı insanların hatıraları 1930'lu yıllara kadar uzanabilir, fakat üniversitede okuyan bir öğrenci için II. Dünya Savaşı kitaplarından öğrendiği tarihtir. Bazı tarihçiler 19. yüzyılın bile tarih adını alamayacak kadar bizden uzak olmadığını söylerken, çağdaş dünya ile ilgilenenler, her çalışmanın yaşadığımız güne kadar uzanması gerektiği görüşündedirler. Bu fikir ayrılıkları, tanımlarda kullanılan farklı kriterlerden doğmaktadır. Örneğin G. Barraclough, yakın dönemi, yeni problemler açısından görür ve günümüz dünyasındaki problemlerin ilk kez ortaya çıktığı zamanda, 1890'larda, başlatır.⁴ Buna karşın, konuya uygarlıklar açısından yaklaşan F. Braudel'in yakın değil, şimdiki zamanı çok genişler. Ona göre: "Şimdiki zamanı, kendi hayatımızın ölçeğinde, şu çok ince, önemsiz gündelik zaman dilimleri halinde yargılamayalım. Uygarlıklar ve hatta tüm ortaklaşa inşalar ölçeğinde, onları anlamak ve kavramak için başka ölçüler kullanmak gerekir. Bugünün uygarlığının şimdiki zamanı, şafağı 18. yüzyılda ortaya çıkan ve gecesi henüz yakın olmayan şu mu-

3 "Hakiki tarih" terimi ile geçmiş dönem tarihi kastedilmektedir ve makale içinde "geçmiş dönem tarihi" ve "standart tarih" terimleri ile dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Yakın dönem tarihçisini incelerken aşağıda kullanacağımız "hakiki tarihçi" terimi de buradan türetilmiş ve "geçmiş dönem tarihçisi" ve "standart tarihçi" terimleriyle dönüşümlü olarak kullanılmıştır. İlk duyuşta kulak tırmalayıcı gözükken "hakiki tarih" ve "hakiki tarihçi" terimleri yakın dönem tarihini diğer tarihlerden ayıran özellikleri belirlemeye çalışırken bir karşılaştırma birimi bulma ihtiyacından kaynaklanmış ve her iki sananın kendine has niteliklerini belirlemede son derece faydalı olmuştur.

4 Geoffrey Barraclough, *An Introduction to Contemporary History*, Penguin Books, third edition, 1990, s. 10. G. Barraclough, 1961 de Kennedy'nin ABD başkanı olması ile 1890'da Bismarck'ın politik sahneden çekilmesi arasında geçen zamanı, henüz başlangıcında olan yakın dönem ile Rönesans, Aydınlanma ve Fransız İhtilali ile belirlenen modern tarihin arasındaki dönüm noktası olarak görür. Kitabın ilk baskısı 1964 yılında yapılan yazarm (kitabın sonraki basımları ilkiyle aynıdır) 1961'deki dünyayı farklı oluşumlar içinde tanımlaması ve modern ve yakın dönem arasında kesin sınırlar çizmiş olması ilginçtir.

azzam zaman kitesidir. Dünya 1750'lere doğru çok sayıda uygarlığı ile birlikte bir dizi alt üst oluşun, zincirleme felaketlerin (bunlara sadece Batı uygarlığı ile birlikte bir dizi alt üst oluşun, zincirleme felaketlerin (bunlara sadece Batı uygarlığı maruz kalmamıştır) içine girmiştir. Bugün hala bu sürecin içindeyiz".⁵ Braudel'in sosyal tarih anlayışının en belirgin özelliklerinden birinin, olayları uzun dönemde incelemek olduğu düşünülürse, iki yüz elli yılı kapsayan şimdiki zaman tanımını yadırgamamak gerekir. Bu tanım aslında, hemen yukarıda verdiğimiz Barraclough'un tanımıyla örtüşmektedir. Bir başka, daha alışılmış tanım ise yakın dönemi tarihinin yaşadığı dönem olarak belirler.

Bu noktada tarihçiler için çok önemli olan, fakat o ölçüde üzerinde çok az veya hiç durmadıkları zaman konusuna değinmek gerekiyor. İnsanların zaman kavramını ikiye ayırabiliriz; birincisi fiziksel veya ölçülebilen zaman, ikincisi hissedilen zaman. Dakika, saat, yıl, yüzyıl gibi ölçülerle belirlenen birinci türden zamanın karşısında ikinci tür zaman, beklerken insana uzun gelen, meşgul iken geçtiği fark edilmeyen zamandır. Tarihçiler çalışmalarında birinci türden zamanı tercih eder ve bunu silsile ve süreç/dönem olarak kullanırlar.⁶ Yukarıda Barraclough ve Braudel'in yaptığı şimdiki zaman tanımları, zamanın süreç kabul edilerek yapıldığı tanımlardır. Şimdiki zamanı problemler ve uygarlıklar açısından tanımlayan bu tarihçiler, şimdiki zamanın başlangıcı olarak önerdikleri tarihlerle aslında, bugün içinde bulunduğumuz sürecin/dönemin başlangıcını belirlemiştir. Dolayısıyla, bu şimdiki zamanın başlangıcını Braudel'in 18. yüzyıla ve Barraclough'un 1890'lara uzatmasına şaşmamak gerek.

Yakın dönem tarihinin ilgili olduğu zaman kesitini tayin etmeye çalışırken bizim ilgilendiğimiz-çoğu tarihçilerin ilgilendiği de budur-zaman silsile olarak kullanılan zamandır. Zaman Düz bir çizgi halinde ilerler ve

5 Fernand Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 1992, s. 312.

6 Zaman kavramı, türleri ve kullanımı için bak. Robert F. Berkhofer, *A Behavioral Approach to Historical Analysis*, New York-London, 1969, s. 211-242.

tarihçi bu çizgi üzerinde olayları ilgili yıla ve zamana koyar. Tarihteki olayların, veya her hangi bir olayın, zaman ve mekandan bağımsız olarak gerçekleşmesi mümkün değildir. Bir olay mutlaka belli bir zaman içerisinde meydana gelir ve diğer olaylarla birlikte düşünüldüğü zaman öncelik sonralık/ardışıklık söz konusudur. Düz bir hat boyunca ilerleyen zaman çizgisini düşünürsek, bu çizgi üzerinde, devam etmekte olan, hemen önce, biraz daha önce ve çok önce olmuş bitmiş olayların, bu sıraya göre ard arda geldiğini ve her birinin tek ve benzersiz olduğunu görürüz. Olayların bu şekilde dizilişi, bir yandan olaylar arasındaki sebep netice ilişkisini kurarken, diğer yandan da, bunları ayrı ayrı olaylar olarak sunar. O halde, olaylar ayrı ise bunların nitelikleri de ayrı olmalıdır.

Bu durumlara sırasıyla birer örnek vererek düşüncemize açıklık getirebiliriz. İlk örneğimiz için zaman çizgimiz üzerinde yaşamakta olduğumuz 1998 yılını seçiyoruz. Uzak geçmişteki olaylardan birini, mesela 1839'da Tanzimat'ın ilanını hatırlayalım. Olayın üzerinden bir buçuk asır gibi uzun bir zaman geçmiş ve her türlü neticeleri yaşanmış bitmiştir. Hatta, üzerine benzer olaylar yaşanmıştır. Tarihçiler artık burada çekinmeden devreye girebilir ve Tanzimat hakkında yazabilirler.

İkinci örneğimiz için, zaman çizgimizde 1960 yılına gelelim ve bu yılda yaşamakta olduğumuzu farz edelim. II. Dünya Savaşı'nı (1939-1945) hatırlayalım. Savaş bitmiş ve üzerinden on beş yıl geçmiştir. Savaşın sonucu, kısa ve orta vadedeki neticeleri bilinmekle beraber, uzun vadedeki neticeleri henüz ortaya çıkmamıştır. Bu durumda konu hakkında yazma işini yine siyaset bilimcileri ve bazı yakın dönem tarihçileri üstlenir.

Zaman çizgimizin üzerinde biraz daha geriye atlayıp, 1946 yılında yaşamakta olduğumuzu farz edelim. Bu yılda II. Dünya Savaşı henüz sona ermiştir. Sonuç bilinmektedir fakat, bütün dünyayı etkileyen böyle büyük bir hadisenin kısa, orta ve uzun vadedeki neticeleri meçhuldür. Savaş bitmiştir fakat külleri henüz soğumamıştır. Dolayısıyla, ardından yazacak kişiler tarihçiler değil, genellikle siyaset bilimleri ile uğraşan kişilerdir.

Dördüncü ve son örneğimiz için 1990 yılını ve bu yılda Irak-Amerika arasında yapılan, Körfez Savaşı'nı hatırlayalım. Körfez Savaşı fiili olarak bir kaç ayda bitmiştir. Fakat, Amerikan ordusu hala bölgededir ve içinde bulunduğumuz 1998 yılı başlarında bölgede yeni bir gerginlik yaşanmıştır. Bu durumda Körfez Savaşı'nın sona erdiğini söylemek mümkün müdür? Savaş hali devam ederken, savaş hakkında yazılabilir, fakat sonucu henüz belli değildir ve kısa, orta ve uzun vadede nelere yol açacağı şimdiden henüz bilinmemektedir. Bu nedenlerden dolayı, yazılanlar geçici olmak zorundadır. Tarihçiler genelde olay olup bittikten, külleri soğuduktan sonra yazmayı tercih ettikleri için, bu tür yazıları yazanlar daha çok, tarih kitaplarını koltuğunun altına alıp savaşa giden gazeteciler ve politika yorumcuları olur.

Bu örneklerden, geçmişteki olayların neticeleriyle birlikte bir bütün olarak anlaşılmasında ve hakkında yazılmasında zamanın ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Dikkati çeken bir başka nokta da, örneklerin sonlarında belirttiğimiz, kimlerin belirtilen konularda yazmaya eğilimli olduğudur. Bu konuda yukarıda genel eğilimi yansıtan yakıştırmalar yapılmıştır, fakat koyulan sınırlar kesin değildir, her zaman aşılabilir. Yukarıdaki örnekleri incelediğimizde, ilk örnekteki olay olup biteli yıllar olduğu ve bütün neticeleri yaşandığı için bunu *sürecini tamamlamış tarih*, son örnekteki olay hala süregelmekte olduğu için bunu sürecini henüz tamamlamamış, *oluşum halindeki tarih*, olarak adlandırabiliriz. Bu özelliklerinden dolayı, ilkine '**hakiki tarih**' ikincisine de '**yakın dönem tarihi**' adlarını verebiliriz. Geriye kalan ikinci ve üçüncü örneklerin de yakın dönem sayılmaya uygun olduğu söylenebilir. Olaylar henüz bitmiştir veya biteli kısa bir süre olmuştur. Tarihçi bunları yaşamış ve kaydetmiştir. Bu tarih, yaşayan hatıraların ötesinde geçmişi yeniden inşa etmeye çalışan 'hakiki tarih'den farklıdır. Hayal etmek yerine hatırlamayı gerektirir. Bu tanım Barraclough'un yukarıda verdiğimiz tanımının özüne uygundur ve tarihi yaşadığımız güne kadar getirmemizi sağlar. Burada eksik kalan nokta, yakın dönemi açıklamak için ne kadar geriye gitmemiz gerektiğidir. Bu iş bizi yaşayan hatıraların da ötesine götürür. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi,

Barracrough bu konuda, günümüzdeki problemlerin ilk şekil aldığı dönemi gösterir ve, örneğin 1961'deki dünya olaylarının başlangıcı olarak 1890'ı en uygun tarih olarak verir. Bu durumda, yakın dönem tarihini çalışmak için, hakiki tarihin son devrelerine uzmanma gereği hasıl olur.⁷

Bütün bu tanımlar ve sınırlamaları dikkate alarak aşağıdaki tartışmamızda kullanmak üzere yakın dönemin en uygun tanımını 'tarihçinin yaşadığı dönemdir' olarak belirleyebiliriz. Bu tanım çoğu kişinin hem fikir olabileceği geçici bir tanım bulma ihtiyacından kaynaklanmıştır ve esnektir.

Bu tanımı, tartışmamızın başlangıcı olarak kabul ettikten sonra, yakın dönem tarihini yukarıda bahsettiğimiz üç ana nokta etrafında tartışmaya geçebiliriz. Bunlar yakın dönem tarihçisi, yakın dönem tarihinin olayları ve kaynakları, ve inceleme metotları olup aşağıda sırasıyla ele alınacaktır.

YAKIN DÖNEM TARİHÇİSİ

Tarihçiler genelde, bir hadisenin üzerinden elli yıl-bu zaman, arşivlerin açılma süresi olan otuz yıla kadar da inebilir - gibi bir zaman geçmeden tarihinin yazılamayacağına, yazılırsa bu tarihin pek çok eksiklik ve yan-

7 Bu noktada, yakın dönem tarihinden (contemporary history) farklı olan ve bugüncülük (presentism) olarak telaffuz edilen tarih anlayışından bahsetmek faydalı görünüyor. Bundan, bugünün politikalarına gerekçe ve haklılık kazandırmak gayesiyle, geçmiş dönemin tarihini yazmak anlaşılmaktadır. Bugüncülük, yaşanan günün tarihini yazmak olarak algılandığında, tarihe yabancı bir kavram değildir, Hitit dönemine kadar uzanır. Osmanlılarda da aynı işi gören vakanüvisler vardır. Ancak günümüzdeki bugüncülük anlayışı geçmişteki anlayıştan çok farklıdır. Geçmişte olay anlatıcılığı olarak algılanan bugüncülük, günümüzde, bugün için tarih yazma anlayışını yansıtır. İtalyan filozof Bernard Croce bugüncülüğü en iyi sistematize eden kişi olmuş ve "gerçek tarih bugünün tarihidir" diyerek tarihin fonksiyonunu belirlemiştir. Croce'nin düşüncesini alarak tarihin bugüne hizmet etmesi yolunda genişleten İngiliz tarihçi Collingwood, "olaylar ne kadar geçmişe, eskiye bağlanmış görünürse görünür, tarih gerçekte, bu olayların içinde oynadığı bugünün ihtiyaçlarına ve bugünkü duruma dayanır" diyerek, tarihi bugüne çekmiştir. Croce'nin 1938 yılında yayınlanan *Düşünce ve Eylem Olarak Tarih* adlı kitabında öne sürdüğü tezinin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın lideri olan Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen popüler hale gelmesi tesadüf değildir. Avrupa ile bağlarını koparmak isteyen ve geçmişini fazla karıştırmak istemeyen Amerika tarihçiler, zaten bugünü ön plana çıkarmaya çalışmakta idiler. Croce'nin tezi düşüncelerine büyük destek sağladı ve Amerikan pragmatizmi ile birleşince, tarihte bugüncülük, yani bugün için tarih yazma Amerikan tarih ekolü haline geldi. Bugün Amerika'da en çok okunan eserlerin fütürologların kitapları ve üst düzey yöneticilerinin anlari olması, Amerikan tarihindeki bugüncülüğün en güzel örneğidir. Orhan Koloğlu, "Tarih Öğretiminde Bugüncülük/Presentizm, Yanılsamalar ve Sonuçları", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, 1994, Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, 1995, s. 90-93.

İşlarla dolu olacağına inanırlar. ⁸ Bu inancın altında yatan nedenlerden biri hadisenin henüz oluşum halinde olması, yani kısa, orta ve uzun vadedeki tüm sonuçlarının henüz ortaya çıkmamış olmasıdır (bu noktaya yukarıda kısaca değinilmiştir, aşağıda yakın dönem tarihinin olayları kısmında ayrıntılarıyla ele alınacaktır). Tarihçilere göre daha önemli olan diğer neden ise, "olaya karışan şahısların halen hayatta bulunmalarındır. Bu şahıslar hayatta ve iktidarda ise veya onların taraftarları iktidarda ise yalnızca onları övmeye yönelik tarih yazılacaktır". ⁹ Bu arada da, muhaliflerin yergi dolu tarihler yazmaları her zaman mümkündür. Yazılan bu övgü ve yergi dolu tarihlerin ortak özelliği subjektif, yanlı ve önyargılı olmalarıdır. Genelde tarihi çalışmanın her döneminde görülebilecek olan bu yanlılığın yakın dönemde artması ve tarih yazımını etkilemesi, yakın dönem tarihçisinin yazdığı olayları yaşıyor olmasındandır. Yakın dönem tarihçisinin objektif olmasına en büyük engel olarak görülen, olayları yaşıyor olması durumu ve objektif ve önyargılı düşüncelerin neler olduğu konusu aşağıda daha yakından incelenerek, bunların yakın dönem tarihçisini ne derece etkilediği ve sonuçta yakın dönemin tarihini yazmasına engel teşkil edip etmediği tartışılacaktır.

'Hakiki tarihçi' ile 'yakın dönem tarihçisi' arasındaki en önemli iki fark, hakiki tarihçinin tasvir ettiği olaylardan tecrit edilmiş ve bağımsız olması, yakın dönem tarihçisinin ise halen olayların içinde yaşamakta olmasıdır. Burada tecrit edilmişlik üzerinde durmak gerekiyor. Tarihçi, hâkiki tarihçiden bahsediyoruz, 'tecrit edilmiş mükemmel bir insan' değildir, yaşadığı zaman, yer, şartlar, ilgi, kültür vs.'nin bir yaratığıdır. Tarihçi çağının insanı olduğu için, geçmişini ancak günümüz açısından inceleyebileceği ileri sürülmektedir. ¹⁰ Bunu kabul etsek bile, yakın dönem tarihçisinin pay-

8 Burada tanınmış bir yakın dönem tarihçisi olan Ergün Aybars ile ilgili bir anektodu aktarmayı, tarihçilerin tipik tavırlarını yansıtmaya dolayısıyla faydalı buluyorum. Aybars 1968 yılında doktora tezi konusu olarak İstiklâl Mahkemeleri'ni seçtiğinde, dönemin yetkin bir tarihçisi, o dönemin henüz tarih olmadığını ve tarihçi tarafından çalışılmayacağını belirtmişti. Arkadaşlarının da kendisine "olur mu canım, ne demek, o dönem tarih olmadı ki" dediklerini hatırlayan Aybars, hukukçular ve siyasalcılar dönem hakkında tezler hazırlarken, böyle bir konuyu çalışmaya teşebbüs etmekle alay konusu bile olduğunu söylemektedir. Ergün Aybars, "Türk Devrim Tarihi Üniversitelerde Nasıl Verilmelidir", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, 1994 Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, 1995, s. 292-293.

9 Erol Güngör, *Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik*, Ankara, 1984, s. 18

10 Carr, a.g.e., s. 34.

laşmadığı bir tecrit, hakiki tarihçi için söz konusudur. Tarihçi anlattığı olayların bir katılımcısı değildir ve nedenleri daha ileri götürmeyi düşünmek, çünkü bu olaylar ve nedenler geçmişe aittir. Bunun tam aksine, yakın dönem tarihçisi, tecrit edilmiş seyirci değil, kaçınılmaz olarak olayların katılımcısıdır.¹¹ Körfez Savaşı'nı yaşamakta olan bir yakın dönem tarihçisinin, örneğin bu savaşın yapıp yapılmaması konusunda herhangi bir düşüncesi olmadan yazabileceğini düşünmek zordur. Standart tarih çalışmasının karakteristiği olan tecrit edilmişlik yakın dönem tarihçisi için mevcut değildir. Fakat geçmiş dönem tarihçisine ait olan bu avantaj ne kadar büyüktür ve tam anlamıyla ne ifade eder? Bu, yakın dönem hakkında yazarken, gerçek tarihi düşüncenin gerçekleşmediği anlamına mı geliyor? Bunlar cevaplandırılması gereken sorulardır.

Yakın dönem tarihçisinin yaşadığı olayları yazarken aynı zamanda aktör olduğu, hakiki tarihçi gibi olaylardan tecrit edilmiş bir seyirci olmayacağı düşüncesinde olan kişilerin görüşü özetle şöyledir: yakın dönem tarihçisi yazdığı dönemde yaşadığı için, tarafsız ve objektif olamaz, her türlü peşin hüküm ve sübjektifliğe açıktır, dolayısıyla olayların önyargısız bir versiyonunu üretmesi mümkün değildir. Buradan iki önemli nokta çıkıyor: "objektiflik" ve "önyargı". İlk nokta olan ve burada bahsedilen objektiflik, tarih yazımında genelde söz konusu olan objektiflik değildir. Tarihçinin objektifliği konusuna yukarıda değinmiştik. Biraz daha açarsak, genelde, tarihçilerin değişik tarihi yorum tarzlarına sahip oldukları veya her tarihçinin kendi çağına ve bu çağın düşünce ikliminin mahkumu olduğu söylenir. Örneğin günümüzde yaşayan bir tarihçi Osmanlıyı incelerken günümüzün kavramlarını kullanır. Bu da, günümüz insanının bakış açısını geçmişe empoze ediyor anlamına gelir ve böylece onun yorumu daha öncekilerden farklıdır. Burada fark edilmesi gereken nokta, belirtilen faktörlerin geçmiş dönem tarihçisini etkilediğidir. O zaman, aynı faktörler için yakın dönem tarihçisini etkilemesin? Görüldüğü gibi bu tür bir tartışma, yakın dönem tarihçisinin meyil gösterebileceği peşin hüküm ve tercihleri ayırmamıza yardımcı olmuyor. Yakın dönem tarihçisi ya-

11 H. Bruston, "The Nature and Teaching of Contemporary History", *Studies in the Nature and Teaching of History*, ed. by W.H. Bruston-D. Thompson, London, 1967. s. 109.

şadığı dönemden tecrit edilemez dediğimizde aslında fiziksel bir gerçeği, yani tarihçinin günümüzde yaşadığını ve anlattığı olayların şahidi olduğunu belirtiyoruz. Buradan yola çıkarak, tarihçi bu nedenle tarafsız olmaz dediğimizde ise "tecrit edilme" kelimesinin anlamını genişletmiş oluyoruz. Çünkü, tarafsızlıkla bağlantılı olarak düşünüldüğünde tecrit edilmişliğin anlamı, zihinsel bir durumu veya tutumu yansıtır. Bu durumda bizim sorumuz, geçmiş dönem tarihçileri ile karşılaştırıldığında, yakın dönem tarihçilerinin konularına ne kadar tecrit edilmiş bir zihinle yaklaşabilecekleridir.¹²

İkinci nokta olan önyargının anlamını netleştirmek gerekiyor. Önyargı nedir diye sorulunca cevabımız, duygu ve hislerin düşüncemizi etkilemesi olacaktır. Öyleyse, önyargısız düşünce, içinde duygunun yer almadığı düşüncedir. Ancak bu yeterli değildir. Örneğin, bir işe eleman almak gerektiğinde, bir adayı beğendiğimiz için diğerine tercih ederiz. Bu önyargılı olabilir. Fakat bu şahıs ile birlikte çalışmak zorunda olduğumuzu düşünürsek, kişisel beğenin, kimin işe alınacağı konusunda karar vermede önemli ve ilgili bir faktör olduğu ortaya çıkar. Doğru kararlar almada bazı hisler ilgili, bazıları da ilgisizdir: önyargı ise hissin düşünce ve tartışmaya karıştırılması değildir, ilgisiz duygu ve hislerin düşüncemize tesiridir.¹³

Bunu kabul ettikten sonra, yapılacak ilk iş, ilgisiz duygu ve düşüncelerin, düşüncemize tesir edebileceği durum ve olayları ortaya çıkarmaktır. Kişisel menfaat ve çeşitli grup sadakati ve bunlara bağlı olarak gelişen durumlar bunların en önemlileridir. Aynı derecede önemli olan bir başka konu ise, insanların düşüncelerinden önyargıyı sıyırmaya azimli olduğu durumları, veya bir başka deyişle, hangi durumların insanların hakikati bilmek ve gerçeğe ulaşmak için güçlü arzu duymalarına neden olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bu iki konunun sorgulanması, yakın dönem tarihçisinin olaylardan tecrit edilmediği için büyük ölçüde zarara uğrayıp uğramadığı hakkında karar vermемizde yardımcı olacaktır.

12 Bruston, a.g.m., s. 111.

13 Bruston, a.g.m., s. 112.

Kişisel menfaat, bildiğimiz anlamıyla düşünürsek, büyük bir tehlike değildir, çünkü kolayca ayıklanabilir. Daha az belirgin olan, kişinin politik inançları konusu ise, kişisel menfaatten daha yaygındır ve daha tehlikelidir, çünkü kişilerin bu tür inançlarını gereği gibi sorgulamasında isteksizliğe yola açar. Bu konuda en az belirgin görünen fakat belki de en önemli olan grup sadakatidir ve milliyetçilik burada ilk sırayı alır. Bu tür duyguların yakın dönem tarihçesinin, yorumunu etkileyeceği muhakkaktır. Savaş sırası veya savaş sonrası gibi, milli duyguların yükseldiği ve tarafsız yazmanın zor olduğu durumlar mevcuttur, fakat bu imkansız olduğu anlamına gelmez. Şimdi bunları, geçmiş dönem tarihçesinin durumu ile karşılaştırabiliriz. Kişisel menfaat, tarihçinin geçmiş hakkında yazdığından nadiren etkilenir. Ancak kişiler geçmişteki bir şahsı haklı çıkarmak için de yazabilirler. Günümüzdeki siyasi görüşlerin ise geçmişin tarihini etkilediğine dair örnekler bulmak zor değildir. Bazıları, sıradan insanlar veya idareciler ve devlet adamları ile ilgilenirler, bazıları da, hem geçmiş hem de şimdikiyi açıklayan ve geleceği tahmin eden tarihin en iyi tarzı oldukları söylenemez. Akademik tarihin bu tür önyargıların üzerine çıkması gerekir. ¹⁴ Milliyetçi önyargının tarih yazımına etkisi konusunda da durum büyük ölçüde aynıdır. Bu tür önyargı ile ilgili örnekler çoktur, fakat en iyi tarih yazıcılığının bundan uzak olması gerekir. ¹⁵

14 Brūston, *a.g.m.*, s. 113-114. William O. Aydelotte, tarihçinin önyargısının kültürel olabileceği gibi kişisel olabileceğini de itiraf etmiş, meslekdaşlarının eleştirisi ve kendi kendini çözümlenme ile ikinden kaçınması mümkün görünürken, ikincisinden kendisini kurtarması için çok az şans olduğunu belirtmiştir. Timothy, Paul Donovan, *Historical Thought in Post War America, Post War Patterns*, University of Oklahoma Press, Oklahoma, USA, 1973, s. 134.

15 Tarihi, tarihçinin yaptığı iş olarak niteleyen Keith Jenkins, *Tarihi Yeniden Düşünmek* (Ankara, 1997) adlı kitabında tarihte hakikati yakalamanın ve ön yargısız, nesnel olmanın mümkün olmadığını, çünkü okuduğumuz tarihin aslında onu yazan kişinin, yani tarihçinin bakış açısı olduğunu iddia etmektedir. Örneğin, 16. yüzyıl İngilteresini çalışırsanız, başlıca başvuru kaynağımız da G. Elton'un eserleri oluyor. Elton'un eserlerini okuyarak sınava giriyor ve başarılı oluyorsunuz. Sonunda İngiltere tarihi konusunda bir diploma alıyorsunuz. Aslında, Elton konusunda bir diploma aldığımızı söylemek daha doğru olur. Çünkü bildikleriniz Elton'un geçmiş hakkındaki kendi okumalarıdır. Bunları çıkarırsak size hiç bir şey kalmaz. (s.19) Buna balığı olarak Jenkins kitabının bir başka yerinde, "tarihin aslında tarihler olduğu akıldan çıkartılmamalıdır" diyor (s.15). Bu düşüncenin daha geliştirilmiş bir şeklini Amerika Birleşik Devletleri'nde tarih öğretimi ile ilgili tekliflerde görüyoruz. Bu ülkede tarih kitaplarının büyük bir kısmı ikinci elden, özgün olmayan kaynaklara göre ve ticari amaç ön planda tutularak yazıldığı için, öğrencilerin tarihi hakikati öğrenemediği öne sürülmektedir. Ders kitaplarının tatmin edici olmaması karşısında geliştirilen metot ise tarihi, kaynaklara inerek öğretme çabasıdır. Bu durumda, Arşiv kaynaklarına sahip olan ve bunu derslerde kullanan okullar, tarihin okutulduğu değil yazıldığı yerler olacaktır. J. Anthony Schott, "Başka Bir Yol: ABD'de Tarih Kitapları ve Alternatif Araştırmaları", *Toplumsal Tarih*, Şubat 1997, Sayı 38, s. 55-57. Teklif edilen bu sınıfta tarih yazma metodu, arşiv kaynaklarının bilgisayara yüklenmesi ve İnternet bağlantısıyla isteyen herkesin ulaşabileceği duruma gelmesi halinde mümkün gözüküyor. Bu metodun tarihin aracısız olarak öğretilmesine yol açacağı gibi yeni tarih anlayışlarının geliştirilmesine katkıda bulunacağı muhakkaktır.

Böylece, kişisel menfaat ve milli duygular konularında geçmiş tarihçisinin, yakın dönem tarihçisinden çok farklı bir konumda olmadığını görüyoruz. Ancak, her iki tarihçide de görülen, sınırlı objektiflik olarak ifade edebileceğimiz bu durum, yanlılığın meşrulaştırılması için neden olarak gösterilmemelidir.¹⁶ Madalyonun diğer yüzüne gelince; mümkün olan insani tarafsızlığı başarmak ve önyargıdan kaçınmak için gerekli dürtülerin neler olduğu ve bunların ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymak gerekiyor. Yakın dönem tarihini, akademiklerin dikkati ve saygısına değer, ciddi bir bilgi sahası olarak yerleştirmek isteyenlerin en büyük endişesi, bu dönem dünyasının tarafsız olarak çalışılabileceğini göstermektir. Onların asıl amacı, önyargıyı ortadan kaldırmak ve tam anlamıyla akademik çalışmalar üretmektir. Çalışmalarının, bilgili eleştirmenler karşısında, yalnızca bir görüş değil, tartışma olmasını isterler, bu da objektif olmaları için bir başka nedendir.

Yakın dönem tarihçisi için, geçmiş tarihçiyle karşılaştırıldığında zaafi olduğu iddia edilen bir başka nokta şudur; eğer tarihçi kendi şahit olduğu olayları yazıyorsa, kaçınılmaz olarak kendisi şahittir. Bunun aksine geçmiş tarihçi, bütünüyle başkalarının şahitliğine tabidir ve bunun üzerine kendi eleştirel bakış açısını getirir. Bu yakın dönem tarihçisi için hem avantaj hem de dezavantajdır. Avantajdır, çünkü halkın genel halet-i ruhiyesini doğru olarak yansıtabilir, dezavantajdır; çünkü kendi hatıralarının bağımsız bir değerlendirmesini yapamaz. İnsanlar kendi şahsi hatıralarını, başkalarından okuduklarının ışığında düzeltmeye isteksizdirler. Diğer yandan, yakın dönem tarihinin okuyucuları, olaylardan haberdar olan kişilerdir. Bu nedenle, yakın dönem tarihçisinin kendi şahsi görüşlerinin, halkın görüşünü temsil edip etmediğini kontrol etme imkanı vardır.¹⁷

16 Yalnızca yakın dönem tarihçisi için değil, standart tarihçi için de geçerli olan sınırlı objektiflik, istismar edilmeğe daima açık olmuş, bunu en fazla kullanan da siyasi iktidarlar olmuştur. Her toplum ve medeniyetin kendisini meşrulaştırma sorunu vardır. Bu sorun dünyanın her yerinde tarihçileri, hem geçmiş hem de yakın dönem tarihçilerini etkilemiştir. Tarih de bunu gerçekleştirmenin en çok başvurulan yoludur. Bunun Türkiye'de hükümetler düzeyindeki örnekleri için bak, Behar, *a.g.e.* Rusya'da 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında yazılan tarih kitaplarında tarihçiliğin politik amaçlarla kullanılmasına dair örnekler çoktur. Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bk. Nancy Whittier Heer, *Politics and History in the Soviet Union*, USA, 1971. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından 30 Nisan - 2 Mayıs 1997 tarihinde düzenlenen "Tarih ve Milliyetçilik" konulu sempozyumda milliyetçilik düşüncesinin gelişmesi ve toplumda kök salmasında tarih yazıcılığının kullanılması, devlet merkezli tarih anlayışı ve bunun edebiyat ve sanat dahil pek çok sahaya yansması tartışılmıştır.

17 Bruston, *a.g.m.*, s. 115.

Yakın dönem tarihçisinin olaylardan tecrit olma meselesi hakkında şunları söyleyerek tartışmamızı noktalayabiliriz; bu kendi başına objektifliğe engel değildir. Objektifliğe asıl engel, hangi şekilde kendini gösterirse gösterebilir, önyargıdır. Tarihçinin kendi yaşadığı dönemi yazmasında bazı tehlikeler var ise de, tarafsız olması için de güçlü saikler mevcuttur. Bu tür tarafsızlığı başarma yakın dönemi yazmada, geçmiş dönemi yazmadan daha zor olabilir fakat imkansız değildir.

Buraya kadar yaptığımız tartışma, yakın ve geçmiş dönem tarihi arasındaki farktan ilkiyle ve esas olarak da tarihçilerin tutumları ile ilgili idi. Şimdi de yakın dönem olayları ve kaynakları ile ilgili olan ikinci noktayı tartışmaya başlayabiliriz.

YAKIN DÖNEM TARİHİNİN OLAYLARI VE KAYNAKLARI

Yukarıda, tartışmamızın başında, geçmiş dönem tarihçisinin çalıştığı dönemin olaylarını hangi olayların takip ettiğini bildiğini, yakın dönem tarihçisinin ise, günümüze yaklaştıkça bundan daha fazla mahrum kaldığını belirtmiştik. Geçmiş olayları yazarken, takip eden olayları ve gelişmeleri bilmesi tarihçiye ne kazandırır? İdareciler ve devlet adamlarının gerçek niyetlerine dair daha kesin değerlendirmelerde bulunabilir. Olayların sonuçlarına dair bilgi, hiç şüphesiz, gerçekte neyin amaçlandığına dair değerli bir rehberdir. Fakat bu, olayların sonuçlarını analiz etmeden ve daha fazla sorgulamadan, bütün bu sonuçlar bu olayın neticesidir demek anlamına gelmez. Tarihçinin takip eden olayları bilmesindeki gerçek avantaj, onu sonuca otomatik olarak ulaştırmasında değil, sorular sormaya sevk etmesinde yatar. Gerçekte ne olduğu, olayların sonuçları ile sıkı sıkıya bağlıdır. Sonuçlar hakkında tam bilgimiz olunca, ancak o zaman neler olduğunu layıkıyla anlayabiliriz. Tarihçinin görevi geçmişteki insanları, onların kendilerini anladığından daha iyi anlamaktır. Bunun gerçekleşmesi için de tarihçinin takip eden olaylar hakkında bilgiye mutlaka ihtiyacı vardır.¹⁸

18 Bruston, *a.g.m.*, s. 117.

Geçmiş dönem tarihçisi/standart tarihçi bu durumda avantajlıdır. Örneğin, günümüzde Kurtuluş Savaşı üzerine yazan bir tarihçi sadece olayı değil, kısa ve uzun vadedeki sonuçlarını da bilir. Yakın dönem tarihçisi bu avantajdan mahrumdur. 1925 yılında Kurtuluş Savaşı'nı yazan yakın dönem tarihçisi hala olaya yakındır, kısa vadedeki sonuçlarını bilir, fakat standart tarihçinin uzun dönem bakış açısından yoksundur. Tam anlamıyla yakın dönemi yazıyorsa sonuçlar ve tesirlerden haberdar değildir, yalnızca olayı bilir. Eğer takip eden olaylara dair bilgi bizim, olaylara yön veren idareciler, devlet adamları ve diğerlerinin politikaları ve niyetlerini daha iyi anlamamızı mümkün kılıyorsa, bu durum bizim yalnızca ne olduğu ile değil aynı zamanda neden olduğu ile, yani tarihte izah ile ilgilenmemize yol açar. Takip eden olayları bilmesi tarihçiye, olayları izah etmede ne kadar yardımcı olur? Bir tek olayın bireysel olarak izahı söz konusu olduğunda tarihçi takip eden olayla ilgili bilgiye daha az bağımlıdır. Fakat tarihte izahı, olaylar arasında bağlantı kurarak yapmaya çalışır ve bir kaç olayı, aynı hareket ve politikanın parçası olarak görürsek, olaylar dizisindeki herhangi bir noktada takip eden gelişmelerden haberdar olamama hareket veya politikanın ne amaçla yapıldığını anlamamıza ciddi şekilde engel olur.¹⁹

Tarihçinin takip eden gelişmelere bağımlı olduğu bir başka nokta da, olayların önemini tayin etme konusundadır. Bir olayın önemi konusunda pek çok faktör etkilidir ve çoğu kişi bunun bir değer yargısı olduğunda hem fikirdir. Fakat tarihçiler arasında bir faktör geçerli görünmektedir. O da, bir olayın çok sayıda insanı etkilemesi ve geniş çaplı ve uzun vadeli sonuçlar doğurmasıdır. Dolayısıyla, Fransız İhtilali'nin önemli olduğunu düşünürüz, çünkü tesiri dünya çapındadır ve yaşadığımız yüzyıla ulaşmıştır.

Standart tarihçinin takip eden olaylar bilgisine bağımlı olduğu ve durumlar karşısında yakın dönem tarihçisinin durumu nedir? Önce, bir tek olay ve bu olayın teklifiğini, benzersizliğini ortaya koyma ve bununla bağlı

19 Bruston, *aynı yer*.

olarak da izahı konusunu tartışabiliriz. Yakın dönem tarihçisi bir tek olayı aydınlatmaya çalışırken, meslekdaşı geçmiş dönem tarihçisini eder ve yalnızca ne olduğunu değil, niçin ve ne zaman olduğunu ve neden bu halde gerçekleştiğini bulmaya çalışır. Bir tek olayı aydınlattıktan sonra, bu olayı bir dizi olayların, bir hareketin parçası olarak görmek gerektiğinde, yakın dönem tarihçileri problemlerle yüz yüze gelirler. Tarihi bir izah tarzı olarak, olaylar arasında bağlantıların kurulması ilk olarak W.H. Walsh tarafından öne sürülmüş ve yakın dönemden bir örnek verilmiştir.²⁰ Walsh, Hitler saldırısının savaştan önceki değişik aşamalarını, aynı politikanın kısımları olarak görmüştü. Böylece, Hitler'in 1936'da Rhineland'ı 1938'de Anschluss'u ve ardından Çekoslovakya'nın bir kısmını, daha sonra da tamamını işgalini, bağlantılı bir hareket ve bir tek politikanın kısımları olarak değerlendirmişti.²¹ Bu noktada bir zorluktan söz etmeliyiz. Her şey tarihinin yazdığı olaylar dizisindeki kesin bir noktaya bağlıdır: böyle bir olaylar serisinin başında, ortasında veya sonunda yazıyor olabilir. Bu konuların her birinde bulunan tarihinin olayları değerlendirmesi farklı olacaktır. Bu durumda olan yakın dönem tarihçisi, geleneksel tarihinin takip eden olaylara dair bilgisinden aldığı yardımı, tahminden alacaktır. Eğer yakın dönem tarihçisi tahminde bulunmazsa yüzeysel kalır ve kronikçiden öteye gidemez. Bu söylediğimiz bir tek olayı açıklamak için geçerlidir. Eğer tarihçi, bir hareket, akım ve devam eden gelen politika keşfetti ise yine tahminde bulunmak zorundadır. Olaylar arasında bağlantı kurma sürecinin daha sonra geliştirilmiş hallerinde, örneğin, başlangıçta niyet edilmemişse bile, belli bir sürece veya gelişmeye katkıda bulunan olayları bir arada gruplamada her şey tahmine dayandığı için, yakın dönem tarihçisi büyük ölçüde özürlü durumdadır.²² Örneğin, 1979 Kuzey Kıbrıs Harekatı ve ardından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşu, adanın Türkiye ile bütünleşmesinde birer aşama mıdır? Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Türk devletleri, gelecekte kurulacak olan bir "Türk Devletler

20 W.H. Walsh'ın öne sürdüğü, tarihi olaylar arasında bağlantı kurulması (colligation in history), görüşü hakkında geniş bilgi için bak. **Introduction to Philosophy of History**, Thoemes Press, England, 1992 (1961 edisyonundan tıpkı basımıdır), s. 59-64.

21 Bruston, *a.g.m.*, s. 118.

22 *Aynı eser*, s. 122-123.

Topluluğu"nın bir aşaması mıdır? Bu soruların cevapları hakkında tahminde bulunmadan, günümüzde bu konularda yazmak mümkün değildir.

İkinci nektamız olan olayların önemini tayin etmeye gelelim. Bu konuda geleneksel/standart tarihçinin sonraki gelişmelere dair bilgisini değerlendirmeye kattığını öncelikle belirtelim. Bütün tarihçiler, hangi ölçekte yazıyor olurlarsa olsunlar seçim yapmak zorundadırlar. Kendilerine seçimlerini hangi kriter üzerine yaptıkları sorulduğunda, çalıştıkları dönemde 'önemli' buldukları olayları ve faktörleri seçtiklerini söylerler. Bir olayın önemli sayılması için değişik faktörlerin etkili olduğunu, tarihçilerin, çok sayıda insanı etkileyen ve uzun vadeli sonuçlar doğuran olayları önemli olaylar kabul etmede hemfikir olduklarını yukarıda belirtmiştik. Yakın dönem tarihçisi olayları seçerken, geçmiş üzerine çalışan tarihçiden çok daha büyük problemlerle karşı karşıyadır. Bunlar, yakın dönemdeki belge bolluğuna ek olarak, artık birbirine bağımlı ülkelerden oluşan bir dünyada yaşamakta olduğumuz gerçeğidir. Buradan yola çıkarak bazıları yakın dönemin dünya ölçeğinden daha küçük ölçekte çalışmasının tatmin edici olmayacağını savunurlar. Bu görüşün doğruluğu tartışılabilir ve millî devlet var olmaya devam ettiği sürece tarihi birim olarak çalışılmaya devam edileceği öne sürülebilir. Her iki durumda da, bizim tartışmamız açısından yakın dönem tarihçisinin, ne önemlidir ne dahil edilmeli ne atılmalıdır, neler vurgulanmalıdır konularında büyük bir ayıklama, seçme problemi vardır. Oldukça zor olan bu problemin üstesinden gelmek için tarihçi geleceğe yönelik tahminlerde bulunmalıdır. 1950 yılında Almanya'nın ikiye ayrılışını yazabilir. Bu önemlidir çünkü bölünmüş bir millet istikrarsız durum yaratır, gerginliğe yol açar, savaşa neden olabilir. Bütün bunlar gelecek sıkıntıların tahminidir.²³ Orta Doğu'da suyun problem haline geleceği, petrol yerine su için savaşılacağı da yine gelecek hakkında yapılan bir tahmindir. Tarihçinin bu tür olayları seçmesi ve önemli olarak kabul etmesi, durumun gelecekteki ihtimalleri dolayısıyladır.

23 *Aynı eser*, s. 124.

Eğer tarihçinin olayları seçerken ve açıklarken gelecekte olabilecek gelişmelerin tahminine dayandığını kabul edersek, bu tahminleri neye göre yaptığını sormalıyız. Bu konuda çeşitli ihtimaller mevcuttur. Bunlardan ilki geçmişten örnek göstermesidir, geçmişte şöyle bir durum olmuştur ve şu sonuçları vermiştir, aynı sonuçlar gelecekte de beklenebilir.²⁴ İkincisi, bazı tekamül teorilerini esas alarak tahminde bulunur. Örneğin bir ülke gelişmesinde belli bir aşamaya gelmiştir, saldırgan ve yayılımcı olması ve pazar araması veya alternatif olarak fethe yönelmesi beklenebilir. Üçüncüsü, kesin tahminler yerine, kehanette bulunur ve olayın genel durumunun kendisini ileride şu gelişmelerin olacağını beklemeye yönelttiğini söyler. Bu arada, belli dönem ve millete yönelik genellemeler de mevcuttur, bunlar sınırlı tahminlere yönelir. Örneğin, başka bir millet değil de, Almanlar daima saldırgan olacaktır, dolayısıyla bölünmeleri tehlike değil, tam tersine güvenlik teminatıdır gibi. Son olarak da, kanun benzeri genellemeler diyebileceğimiz, tarihten, tarihten alınacak dersler vardır. Buna örnek olarak, Bruston, İngiliz tarihçi Lord Acton şu meşhur gözlemini aktarmaktadır; "bütün iktidarlar bozulur, mutlak iktidarlar mutlaka bozulur". Bu söz Hitler'in iktidara yükselişiyle ilgili tahminde bulunmada kullanılmıştır ve böyle bir tahminin, bu durumda doğrulandığı düşünülmektedir.²⁵

Tartışmamız bizi iki sonuca götürüyor. Birincisi, tahmine dayandığı

24 E.H. Carr'a göre, tarihçi genelleme yapar ve bunu yaparken de gelecekteki eylemler için kesin değil, faydalı ve yol gösterici tahminlerde bulunur. Bunu yaparken de sıradan insanların yolunu takip eder. Örneğin, okulda iki üç kişi kızamık çıkarırsa, hastalığın yayılacağı sonucuna varırsınız. Bu tahmin geçmiş deneyimlere dayanmaktadır. Fakat, okuldaki belirli çocukların, Charles ve Mary'nin kızamığa yakalanacağı konusunda özgül bir tahminde bulunamazsınız. Tarihçi de bu şekilde tahminde bulunur ve örneğin Ruritania'da gelecek ay devrim olacağını tahmin edemez, fakat, belli şartlar gerçekleşirse devrim olmasının muhtemel olduğunu tahmin eder. Bu da, gelecekle ilgili olarak tarihten çıkarılan sonuçların değersiz olduğu ya da koşullu geçerlilikleri olmadığı anlamına gelmez. Diğer yandan, insanların davranışlarının istemedikleri yönde gelişeceği tahmin edilirse, önceden uyarabilir ve olayın tamamen farklı bir yönde gelişmesine neden olabilir. Dolayısıyla tahmin ne kadar doğru olursa olsun kendisini boşa çıkartabilir. Veya, yapılan tahminlerde kanıtlar inandırıcı ise, tahminin kendisi, tahmin edilen şeyin gerçekleşmesine katkıda bulunabilir. Örneğin, bir siyaset bilimcisi tiranlığın ömrünün kısa olduğunu savunursa, tiranın düşüşüne katkıda bulunabilir. Carr, *a.g.e.*, s. 91-95. Yakın dönem tarihi ile ilgili olarak yapılan bir tahmine burada yer verebiliriz. II. Dünya Savaşı sırasında dokuz Amerikan tarihçi Washington'da bir araya getirilmiş ve Nazilerin askeri gücü ve Alman halkının müttefik kuvvetlerine direnmelerini tahmin etmeleri istenmişti. Dokuz tarihçi gizli belgeleri okudu, şahitleri dinledi ve üç ay içinde bir rapor hazırladı. Takip eden olaylarla karşılaştırıldığında, raporda "dikkate değer derecede doğru tahminde bulunduğu" görüldü. Tarihin böyle kesin sınırları belirlenmiş bir amaca uygulanması nadirdir. Tarihten beklenen fayda daha çok, düşünme gücünü artırarak toplumdaki olayları çabuk anlamaya yardımcı olmasıdır. Jacques Barzun, *The Modern Researcher*, New York, 1977, s. 43-44.

25 Bruston, *a.g.m.*, s. 125.

için yakın dönem tarihçisi, geçmişini yazan tarihçiden daha fazla kanun türü tarihi izahlara bağlı kalacaktır. Tarihte ne kadar çok kanun var ise yakın dönem tarihçisinin işi o kadar kolay olacaktır. İkincisi, tarihi izahın kanunları daha az güvenilir ise, yakın dönem tarihçisinin yaptığı iş daha az güvenilir olacaktır. Tartışmanın ulaştığı nokta şudur; yakın dönem tarihçisi geçmişten çıkartılan kanunlara dayanır ve bunların yardımıyla geçmiş, günümüzü anlama ve geleceği tahmin etmede bize rehber olur. Fakat eğer günümüzün yeni olduğunu ve değişen bir dünyada yaşadığımızı düşünürsek, geçmiş çok az faydalıdır ve geçmişten çıkarılan kanunlar şimdiki zamanı yanlış yönlendirecek ve muğlak hale getirecektir. Bunun bir örneği, 1945 den sonra Berlin'in büyük bir tehlike noktası olarak düşünülmesidir Bunun, 20. yüzyılın 19. yüzyıl şartlarıyla yorumlanmasından, Avrupa'nın hala dünyanın merkezi olarak düşünülmesinden ve bölünmüş bir milletin en tehlikeli durum olarak değerlendirilmesinden doğan bir yanlış olduğu sonradan ortaya çıkmıştır. Eğer yakın dönem tarihi modern dünyamıza şekil vermiş olan temel yapısal değişiklikleri belirlemeye yönelirse, ancak o zaman ciddi bir disiplin haline gelmesini haklı gösterebilir. Yakın dönem tarihçileri çalışmalarında bu tür değişiklikleri dikkate almak ve yeni olanı keşfetmek zorundadır.²⁶

Eğer geçmişten çıkarılan genel kanunlar, bilimsel kanunlar gibi kesin olarak formüle edilmiş ise, bunlara dayalı olarak yapılan tahminler de kesin ve doğru olacaktır. Fakat biz biliyoruz ki durum böyle değildir, çünkü tahminlerin dayandığı kanunlar ne kesindir ne de tamamıyla doğrudur; tahminler belli sınırlar üzerinde yükselmiş ihtimaller, faraziyeler veya neticelerdir. Yakın dönem tarihçisi kesin kanunlara dayanmaz, zaten böyle kanunlar da yoktur; geçmişten çıkarılan az-çok kesin, bazen genel, bazen de geçerliliği sınırlı kanun-benzeri genellemelere tabidir. Dolayısıyla, tarihçi tarafından adapte edilen varsayıma, genellemeye ve tahmine dayalı olarak, yakın dönemin değişik yorumları yapılabilir.²⁷

26 Bruston, *a.g.m.*, s. 126.

27 bk. dp. not. 15.

Tartışmamızı şöyle özetleyebiliriz: Yakın dönem tarihçisi, uzun vadede tesirleri olacağına inandığı faktörleri, hareketleri veya olayları önemli olarak belirler. Bunu yaparken dayandığı en önemli nokta, olayların gelecekteki durumu hakkındaki tahminleridir. Benzer tahminler yakın dönemi izah etmede de kullanılır. Bu tahminler, muhakkak şeyler değil yalnızca varsayımlar olduğu ve farklı varsayımlar günümüzün farklı yorumlarına yol açtığı için, yakın dönem tarihinin geçici mahiyette olduğu kabul edilmelidir. Ancak bu geçici mahiyet kabul edildiğinde ve üzerine dayandığı tahminler açıkça belirtildiğinde, yakın dönem tarihi, günümüz hakkındaki düşüncemize gerçek katkıda bulunabilir.

Yakın dönem tarihinin bu geçici karakteri zaafı olarak kabul edilmemelidir. Ancak geçmiş tarihe attığımız nihailiği yakın döneme de atfedemeyiz. Tarihi düşünce dediğimiz bilgi türünün kesinleşmiş ve tamamlanmış değil, değişen ve gelişen düşünce bilgi türü olduğunu kabul edersek, yakın dönem tarihinin geçici mahiyetini zaaf olarak kabul etmek haklı görünmüyor.

Yakın dönem tarihçisi ile geçmiş dönem tarihçisi arasındaki bir diğer farklılık kullandıkları kaynaklar konusundadır. Geçmiş dönem tarihçisi mevcut kaynakları kullanır, bunlarla yetinmek zorundadır. Yeni belgelerin keşfedilmesi her zaman muhtemeldir, fakat genelde veriler bellidir. Yakın dönem tarihçisi ise çok daha fazla sayıda ve konuyla daha doğrudan ilgili delillere sahiptir. Eğer verileri yeterli bulmazsa kendisi de, anket, görüşme vs. yoluyla yeni veriler oluşturabilir. Bilgi Çağı diye adlandırdığımız 20. yüzyılda hem bilginin türü ve niteliği değişmiş, miktarı artmış hem de, orta çağlardaki gibi belli kişilerin ve sınıfların tekelinde bulunma durumundan kurtulup, sıradan insanların, ilgilenen herkesin kolayca ulaşabileceği duruma gelmiştir. Bu bağlamda çağımızın insanının bir bilgi bombardımanına tutulduğunu söylemek yanlış olmaz. Bunun yakın dönem tarihçisine etkisi ise, faydalanacağı bilgi kaynaklarına, geçmiş dönem tarihçisinden farklı olarak, yenilerinin eklenmesidir. Bir yandan bilgi kaynaklarının sayısı, verdikleri bilgi miktarı ve türleri artarken, buna paralel

olarak, bilgiye ulaşmayı ve kullanmayı kolaylaştıran yeni araçlar da keşfedilmiştir. Bilgiyi yaymayı ve bilgiye ulaşmayı saniyelere indirgeyen İnternet ve çok sayıda veriyi güvenilir ve hızlı işlemeye yarayan bilgisayar programları bu konudaki en köklü değişmelerdir. Bilgisayar ve benzeri modern araçlar sayesinde, yakın dönem tarihçisinin kullandığı veriler, baş edilmesi mümkün olmayan bilgi yığını halinden çıkıp kolay ulaşılabilir ve işlenebilir veriler haline gelmiştir.

Yakın dönem tarihçisinin verileri çeşit ve sayıca çok olmasına rağmen, kalite yönünden yetersiz görülebilir. Resmi kayıtların otuz yıl süreye gizli kalması kuralı gereği-bu kural bazı belgeler için elli yıldır-politika ile ilgili en büyük veri kaynağı kullanılmaz haldedir. Özel koleksiyonlar da, sahipleri hala politikada aktif oldukları için kullanıma açık değildir. En sağlam ve güvenilir veri kaynağı olduğu düşünülen resmi kayıtların ve özel koleksiyonların yakın dönem tarihçisinin kullanımına açık olmamasının, onu daha az güvenilir kaynaklara yönelttiği düşünülebilir. Bir başka deyişle, yakın dönem tarihçisi *doğru bilgi* yanında, bir de *yanlış bilgi* ile de karşı karşıyadır. Bunları nasıl ayırt edecek ve yakın dönemi sağlam, güvenilir verilere göre nasıl yazacaktır?

Yakın dönemin kaynaklarını sözlü kaynaklar; basın-yayın; resmi yayınlar ve kitaplar; anketler, kamuoyu yoklamaları ve resmi istatistikler; arşivler; özel belge koleksiyonları ve bilgisayar ağları ve İnternet olarak yedi çeşide ayırabiliriz. Bu veriler aşağıda sırasıyla tartışılacak, zayıf ve güçlü noktalarına değinilecek ve yakın dönem tarihi ve tarihçisi açısından kullanılabilirlikleri değerlendirilecektir.

SÖZLÜ KAYNAKLAR:

Sözlü kaynaklarla kastedilen, olayı yaşayan, şahidi olan kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerdir.²⁸ Yakın dönem tarihinin gü-

28 Sözlü kaynaklarla ilgili olan bu kısmın yazılmasında takip eden eserlerden faydalanılmıştır: Anthony Seldon, "Interviews", *Contemporary History Practice and Method*, ed. By Anthony Seldon, Oxford, 1988, s. 3-15; Tuncer Baykara, "Yakın Tarihin Sözlü Kaynakları", *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri, Bildiriler*, İstanbul, 1997, s. 155-166.

nümüze en yakın dönem olması itibarıyla, olayları yapan, yönlendiren veya şahidi olan şahıslar halen hayattadır. Dolayısıyla, yakın dönemin aktörleri olarak niteleyebileceğimiz bu şahıslarla yapılacak olan görüşmeler ve değişik ortamlardaki sözlü bilgi aktarımları, yakın dönem tarihi araştırmalarında önemlidir. Aslında sözlü bilgiler, yazılı belgelere göre daima daha az güvenilir bilgi kaynakları olmuştur. Resmi belgeler ve özel koleksiyonlar araştırmacıya hemen sunulmadığı için-resmi belgeler otuz yıl süreyle araştırmacıya kapalıdır, bu süre bazı istihbarat belgeleri için daha da uzundur-yakın dönemin tarihini yazmada sözlü bilgiler ön plana çıkar. Araştırmacının elinde bütün belgeler mevcut olmasına rağmen hala boşluklar olabilir, sözlü bilgiler bunları doldurmada işe yarar. Kişiler arasındaki ilişkiler, kişilerin karakteri tavırları belgelerde çoğu kez bulunmaz. Diğer yandan sözlü bilgiler, mevcut belgelerin daha kolay anlaşılmasını sağlayabilir, hangi belge daha önemli, hangisi okunmalıdır gibi konularda yardımcı olur, karışık görünen belgeleri sıraya dizmede yol gösterir.

Tarihçi araştırmasında kullanacağı bütün bilgileri dikkatlice değerlendirmelidir. Sözlü bilgi edinme yani görüşme söz konusu olunca, daha da dikkatli olması gerekir. Bazıları arşivde saklanan belgelere bütünüyle güvenilir olarak bakarken, sözlü bilgileri tamamiyle güvenilmez olarak görür. Sözlü bilgilerin dikkatli değerlendirilmesi gerektiği muhakkaktır ve potansiyel problemler şöyle sıralanabilir. Bunlardan ilki, sözlü bilgi kaynağı olan kişi, özellikle de onun hafızası ile ilgilidir. Bu konuda yaygın düşünce, olayın şahidinin yaşı ve olayın eskiliği ile şahidin verdiği bilginin orantılı olmasıdır. Örneğin yaşlı bir insanın gençliğinde meydana gelen olaya dair hatırası çoğu kez bulanıktır. Diğer yandan, olayın hemen ardından olaya şahit olan kişi ile yapılan görüşme/sözlü bilgi alımında da zorluklar mevcuttur: kişinin şahsi düşünceleri olayın anısına karışmış olabilir, İnsan aklı olayları ancak belli bir süre sonra objektif olarak değerlendirebileceği için görüşmenin olaydan bir süre sonra yapılması veya, olaydan hemen sonra yapıldı ise bir süre sonra tekrar edilmesi tavsiye edilir. Görüşme yapılan kişinin olayı bilinçli olarak saptırıyor olması, olayları aşırı basitleştirilmesi, olayda kendi rolü ve önemini abart-

ması, taraflı tutumu vs. görüşmede alınan bilgileri değerlendirirken dikkat edilecek noktalardır.

BASIN - YAYIN :

Basın-yayına günlük gazeteler, haftalık veya aylık dergiler, radyo ve televizyon girer. Resmi belgelerin yokluğunda, yakın dönem tarihçisi için basın önemli kaynak olur. 1961 yılında Amerika'da *Newsweek* dergisini satın alan Philip Graham, derginin "tarihin ilk versiyonu olması" istemişti. Yine bir başka Amerikalı gazeteci-politika yorumcusu kendi gibi kişilere "biz de alt düzeyde bir tür tarihçiyiz" demişti.²⁹ Yakın dönemle gazetecilerin daha çok ilgilendiğinden yukarıda bahsetmiştim. Kendilerini bir çeşit tarihçi gibi gören ve tarihin ilk versiyonunu yazdıklarını düşünen gazeteciler acaba gerçekte bu işi yapıyorlar mı, yoksa yakın tarih için, tarihçinin faydalanacağı verileri mi üretiyorlar? gibi sorulara aşağıda cevap aranacak, basın-yayın ürünlerinin yakın dönem tarihindeki kullanımını değerlendirecektir.

İlk sorumuz olan, gazeteler gerçekte tarihin ilk versiyonunu üretir mi? den başlayalım. Bu işe ciddi şekilde soyunan gazetelerin sayısı, Türkiye'de değil dünyada çok azdır. Gazetelerde en iyi neyi görebileceğimizi bir düşünelim; politika ile ilgili yazılar gazetelerde ağırlıklı yer tutar; gazetelerde en iyi politik şahsiyetleri tanıyabiliriz-iktidarda olanlar ve olmayanlar buna dahildir-onlarla yapılan röportajları takip edebiliriz; siyasi partiler arasındaki çekişmeler de gazetelere en iyi yansıyan konulardandır. Resmi belgeler açıldıktan sonra bile gazeteler parti politikası için en iyi kaynak olurlar.

Gazetelerden edinilen politika ile ilgili bilgileri tarihçi, gazetenin açık ve gizli siyasi eğilimlerine göre değerlendirmelidir. Gazeteciler arasında tarafsız haber vermeyi yansıtan 'haber kutsal, yorum serbesttir' kuralı ge-

²⁹ Peter Hennessy, "The Press and Broadcasting", *Contemporary History Practice and Method*, ed. By Anthony Seldon, Oxford, 1988, s. 19.

çerlidir fakat tarihçiye yardımcı değildir. Verilen haberin veya yorumun değeri, editörün beğenileri olduğu kadar, haberi sunan kişinin önyargıları ışığında değerlendirilmelidir. Tarihçiden beklenen tarafsızlık ve hakkaniyet gazeteciden beklenmez. Gazeteler sağ veya soldaki siyasi partilerin destekleyicisi veya sempatanıdır. Tarihçi, gazeteleri çalışırken bunları göz önünde bulundurmalıdır.

Gazeteler politika konularındaki haberde mükemmeldir, fakat diğer konular için aynısı söylenemez. Gazetecilerin eğitim, ziraat, bilim ve teknoloji gibi konularda uzmanlaşması 1950'lerden sonra gelişmiştir. Ciddi gazetelerin politik, ekonomik diplomatik, savunma, Beyaz Saray gibi muhabirleri yoluyla, okuyucuların, yakın dönem tarihçileri ve siyaset bilimcilerinin, hükümette ve dünyada olup biten hakkında bilgi edinmeleri idealdir. Fakat, özellikle tarihçiler, gazeteleri yakın dönemin yetersiz şahitleri olarak görürler. Örneğin Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na üyeliğini ele alalım. Konu ile ilgili bilgileri genelde diplomatik muhabirler verir. Onlar da, üyelik sürecinde takip edilecek yolları, modelleri tartışmazlar, yani yüzeyseldirler.

Gazeteler ilgi sahaları konusunda oldukça gelenekseldir. Örneğin tarihinin ilgi duyacağı, çeşitli kurumların faaliyetleri gibi konular, yeterli ilgiyi çekmeyeceği düşüncesiyle gazetelerde yer almaz. Gazetelerde okuyucunun ilgisini çekecek türden habere yer verilir. Popüler gazeteler çoğu zaman olayları takip etmezler. Olay takibi ancak ciddi gazetelerde görülür. Tarihi kaynak olarak gazetelerin eleştirilecek diğer bir yanı da, çoğu gazetelerin, hem de ciddilerinin, genelde politik gündemi takip etmeleridir. Olayların arkasındaki gizli gündem fazla yer tutmaz. Örneğin, Güneydoğu ile ilgili hep askeri hareket ve terörist eylemleri haberi duyarız. Bölgenin sosyo-ekonomik sorunlarına gazetelerde pek yer verilmez. Bu da gazetelerin günü gününe olayları takip etme endişesi ile ilgilidir. Gazetenin editörü günün haberini vermek zorundadır ve rakip gazeteler ile haber yarışı içindedir.

Yerel basından da bahsederek gazeteler kısmını noktalayabiliriz. Yerel basın daha çok mahalli politika üzerine çalışanlar ve biyografi yazarları için faydalıdır. Ülke çapındaki gazetelere ekleyecek çok az şeyi vardır, konuları mahalline sınırlıdır.

Günlük gazetelerin daha az değindikleri sağlık, teknoloji, bilim, eğitim, politika, bilgisayar gibi konular haftalık/aylık dergilerde geniş yer tutar ve konu ile ilgilenenlere gerekli bilgileri ve gelişmeleri sunar. Yakın dönem tarihçileri ilgilendikleri konularda çıkan dergileri takip etmelidir.

Radyo ve televizyonda hazırlanan programlar, bu programlarda olayın şahitleri ile yapılan görüşmeler yakın dönem tarihçisi için önemlidir. Yakın dönemi anlamada televizyon radyodan daha az yeterlidir. Resme olan ihtiyaç mesajı bozar düşüncesi hala geçerlidir, fakat buna bazı istisnalar mevcuttur. Aktüel konuları işleyen programlar, belgesel diziler bunlardandır. Televizyonda hazırlanan programlar, özellikle de haber programları olayın belli yönlerini aktararak kamuoyunun düşüncesini şekillendirme amaçlı olmaktadır. Örneğin, Körfez Savaşı sırasında Irak'tan yayın yapan CNN televizyonunun, bir tek sivil ölümü bile göstermemesi, Körfez Savaşı'nı, kendi ve dünya kamuoyunda meşrulaştırma çabasının sonucudur. Dolayısıyla, yalnızca televizyon seyrederek savaşta sivil kayıp olmadığına karar vermek yanlış olur. Radyo ve televizyon programlarının belli amaç ve hedefleri gerçekleştirme doğrultusunda hazırlandığı akıldan çıkarılmamalıdır. Ayrıca, medya haberleri, kitleler için tüketilmek üzere hazırlanmıştır, kolayca manüpile edilebilir. Yapımcıların rating yükseltme endişelerinin de olduğu hesaba katılmalıdır. Yakın dönem tarihçisi, medyanın verdiği bilgi ile çoğu zaman çatışabilir. Yukarıda yakın dönem tarihçisi, bilgi ile olduğu kadar yanlış bilgi ile de karşı karşıyadır demiştik. Bu yanlış bilgi kaynaklarından biri de modern medyadır. Yakın dönem tarihçisinin medya aracılığıyla yapılan her türlü yayını, güvenilirliği kesin bir kaynak gibi kullanması yanlıştır. Bunların, olayların doğal yansıması değil kurgu olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

Olayları anında kaydeden video filmleri ve fotoğraflar yakın dönem tarihçisi için önemli kaynaktır. Geçmiş dönem tarihçisi için mevcut olmayan bu imkana, yakın dönem tarihçisinin ayrıcalığı diyebiliriz. Bilmediğimiz gibi tarihte olayları tekrar etme imkanı yoktur. Fakat eğer olay filme alındıysa, tarihçi olayı tekrar tekrar görme imkanına sahiptir ve belgelerde rastlanmayan ayrıntıları yakalayabilir.

Basın-yayın ürünleri ile ilgili olarak yukarıda verdiğimiz sınırlamalar çerçevesinde özetle şunları söyleyebiliriz: Günlük haber verme, gündemi yakalama endişesi içinde olan bu ürünler bizim tarif ettiğimiz anlamda, yakın dönem tarihi, bu ürünleri yazanlar da yakın dönem tarihçisi olmazlar, ancak tarihçiye, resmi belgelerin yokluğunda gerekli verileri sunarlar. Bu veriler hakikati içerdiği gibi aynı derecede yalan ve yanlış da içerebilir, tarihçiyi yanıltabilir. Tarihçi bu tür verileri, her zaman olduğundan daha fazla titizlik göstererek değerlendirmelidir.

RESMİ YAYINLAR VE KİTAPLAR:

Bu kısma, gazete ve dergilerin dışında kalan, resmi yayınlar, referans kitapları, yıllıklar, hatırat, biyografiler, günlükler ve roman-tiyatro dahil edilmiştir. Bu tür yayınlar, yakın dönem tarihçisinin çalışmak istediği dönemde neler olup bittiği hakkında kaba bir çerçeve hazırlamak için yardımcı olurlar.

Resmi yayınlardan, periyodik olarak yayımlanan-bu günlük, aylık ve yıllık olabilir-ve belirli dönemde meydana gelen olayları kaydeden yayınlar kastedilmektedir. Örneğin, *Ayın Tarihi*'nde bir ay içinde geçen olaylar ve siyasilerin resmi açıklamaları yer alır. Bakanlar kurulu kararlarının yayımlandığı *Resmi Gazete* ve meclisteki konuşmaların kaydedildiği *Meclis Tutanakları* periyodik yayınlar arasındadır. Siyasi partilerin yayınları, takip edilen politikalar ve siyaset konusunda yorum sunduğu için önemlidir fakat polemikli nitelikleri düşünülerek kullanılmalıdır.

Referans kitapları olarak adlandırabileceğimiz eserler, dönemin olaylarını doğru olarak belirlemede yakın dönem tarihçisine yardımcı olur. Bunlara bir kaç örnek verebiliriz: Fahir Armaoğlu, *20. yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Ankara 1984; Nuran Dağlı - Belma Aktürk (haz), *Hükümetler ve Programları 1920-1960*, Ankara, 1988; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları 1920-1945*, cilt I, İstanbul, 1983; II. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul, 1952.

Çalışmak istenilen dönemde meydana gelen olayları tespit etmek için en iyi yol yıllıklara müracaat etmektir. Belli bir ülke hakkında olduğu gibi, dünyada bir yıl içinde gerçekleşen olayları kaydeden yıllıklar da vardır. Örneğin *Whitaker's Almanac* da yılın olayları ile ilgili bölüm mevcuttur ve yalnızca politika ve İngiltere ile sınırlı değildir. Türkiye'de yayınlanan *Haberbank* (Öncü Gazetesi genel yayın yönetmeni Mehmet Göktürk tarafından yayınlanmaktadır) ve *Almanaklar* içte ve dışta bir yıl içinde meydana gelen olayları kaydetmektedir.

Hatıratın, tarihçiyi yanıltmak için yazılmış sözlü tarihinin bir türü olduğunu düşünen tarihçiler vardır.³⁰ Hatırat hakkında şüpheciliği haklı gösteren örnekler mevcut olmasına rağmen, çoğu hatıratta tarihçinin kullanacağı bilgiler bulunur; bir dönem tarihinin kaba bir iskeletini sunar, katılan kişinin, hatıranın sahibinin gözüyle belli başlı problemleri teşhis etmeye yardımcı olur ve olaydaki asıl niyete dair deliller sunar. Son zamanlardaki eğilim hatırat ile otobiyografi arasındaki geleneksel ayrımı kapatma yolundadır. Tarihçi arşiv kaynaklarını kullanma fırsatını elde edince, hatıratın değeri kaçınılmaz olarak azalır. Bu durumda ise, kaynaklara rehberlik etme konusunda değeri ön plana çıkar. Özellikle de, hatıratın az olduğu bir dönemde, önemli ölçüde bilgi kaynağı oluşturur.

Hatırat yakın dönem tarihçisinin önemli bilgi kaynaklarından biridir fakat aynı zamanda tehlikeli olanlarındandır. Tarihçi, hatıratın nasıl mey-

30 John Barnes, "Books and Journals", *Contemporary History Practice and Method*, ed. By Anthony Seldon, Oxford, 1988, s. 33.

dana geldiğini, hangi kaynakların kullanıldığı tespit etmelidir. Çünkü özel yazışmalarla desteklenmesine rağmen, hafıza yanılabilir. Hatıratıta ufak tefek hatalar daima mevcuttur. Politikacılar genelde kendi rollerini önemseme ve katıldıkları olayların önemini abartma eğilimindedirler. İnsanların hatıraları çoğu kez, duydukları veya bir sohbet sırasında ikinci elden öğrendikleridir. Hiç kimse aradan geçen zaman zarfında hatıraların etkileyecek hiç bir şey olmamış gibi olayları hatırlayamaz. İyi bir hatıratın yazılması için, olaylar yaşanırken oluşan belgelerin biriktirilmesine, bir yerlere kayıtlar düşülmesine ihtiyaç vardır. Yalnızca hafıza kuvvetine dayanan bir hatıratın ne inandırıcı bir yönü, ne de belge gibi kabul edilecek niteliği vardır.³¹ Olayların üzerinden yıllar geçtikten sonra her yönüyle hatırlanması ve üzerine başka olaylar yaşanmamış gibi anlatılması mümkün değildir. Bütün bunlar hatıratın değerini azaltmak için değil, hatıratı delil olarak kullanmak isteyenlere diğer belgeler ile doğrulamaları gerektiği için söylenmiştir.³²

Biyografiler arasında üç türü ayırt edilir: her türlü belge ve bilgiye ulaşılarak yazılanlar; başlıca kayıtlardan ve kişinin yakınlarının işbirliğiyle yazılanlar, basına ve görüşmelere dayanılarak yazılanlar. Yakın dönem tarihçisi açısından bunların her birinin faydaları farklıdır. Özellikle de, üçüncü kategorideki biyografide yer alan görüşmeler, görüşmenin orijinal kayıtlarının bulunmadığı durumlarda boşluğu doldurması açısından önemlidir. Belgeler ve görüşmelerle desteklenmiş, alıntılar yapılmış biyografi en iyisidir. Biyografi yazarları için biyografiye konu olan kişinin ölümünden sonra yazılan biyografiler, hayatta iken yazılanlara göre daha az kişisel şahitli olur ve yakınlarını incitme korkusuyla bütün gerçek söylenemeyebilir. Biyografiye konu olan kişi hayatta iken yazılan biyografinin bir avantajı, tarihçiye sözlü deliller sağlamasıdır. Biyografi yazarının görevi, biyografiye konu olan kişinin hayatı ve kişiliğini anlatmaktır. İyi bir

31 Hatıratın tarihte belge olarak kullanımı ve iyi bir hatıratın nasıl olması gerektiği konusunda bak. Kamuran Gürün, "Tarih ve Hatırat", *Bellekten*, cilt LX, sayı 227, Nisan 1996, s. 227-231.

32 Türkiye'de hatırat yazımı ve yayımı son yıllarda daha popüler hale gelmiş ve önemli şahsiyetler, görevden ayrıldıktan kısa bir süre sonra hatıralarını gazetelerde tefrika halinde yayınlamaya başlamışlardır. Kenan Evren'in *Hürriyet Gazetesi*'nde ve Alparslan Türkeş'in *Sabah Gazetesi*'nde yayınlanan hatıraları buna birer örnektir.

biyografi yazmak için, konu olan şahsın önemli olması gerekmez fakat bu şahsın çok yakından gözlemlenmesi gerekir. Biyografinin yanıltıcı bir yönü, söz konusu şahsın, gerçekte öyle olmadığı halde, olayların merkezinde gibi görünmesidir. Olaya katılan diğer kişilerle ilgili benzer çalışmalar okunarak bu yanlışlığı ortadan kaldırılabılır. Bu sınırlamalar akılda tutularak kullanılan biyografiler, kolay ulaşılabilen kaynak olarak yakın dönem tarihçisi için değerli bir kaynaktır.

Günlükler, olayın hemen ardından, günü gününe tutulan notlardır. Biyografi yazarı için çok değerli olan bu notlar değişik şekillerde hazırlanmış olabilir. Örneğin İngiliz Başbakanı Macmillian'ın günlüğü, karısına mektuplar şeklinde başlamış ve hatırat olarak sona ermiştir. Bu tür bir günlükte amaç yalnızca, Başbakanlıkta olup biteni haber vermek değil. Macmillian'ın bunlar hakkındaki düşüncelerini belirtmektir. Diğer yandan, bazı günlükler özel hayat ve şahsi düşünceler hakkında çok az şey içermek ve olayların iç yüzünü göstererek tarihe veri bırakmak amacıyla yazılmıştır. Günlük yazmadaki nedenleri ve amaçları belirledikten sonra, yakın dönem tarihçisi, günlüğün nasıl yazıldığını ve saklandığını ortaya çıkarmaya çalışmalıdır. Örneğin, günlük daha sonra orijinal yazarı olmayan biri tarafından dikte veya daktilo edilmiş olabilir. Müsveddelerin temize çekilmesi, özellikle de bu iş yazardan başkası tarafından yapılıyorsa, bazı yer değiştirmelere veya kayıplara yol açabilir. Bu durumlarda yazılanların, orijinal yazar tarafından kontrol edilip edilmediğine bakılmalıdır. Bazen kişiler kendisi değil, hizmet ettiği kişi hakkında günlük tutarlar. Bu tür günlüklerde amacın, yazarı ön plana çıkarma düşüncesi olmadığından her zaman emin olamayız.

Günlük yazarlar görmek istediğini görür ve duymak istediğini duyarlar. Başkaları hakkındaki düşüncelerini ve duyduğu söylentilerin doğruluğunu tespit etmek zordur. Fakat günlükler olmadan da, söylentilerin ne olduğunu bilemeyiz. Günlüklerde yazılanların olduğu gibi kabul edilmemesi ve söylenenlerin diğer kaynaklarla desteklenmesi tavsiye edilir.³³

33 Barnes, a.g.m., s. 40-42.

Roman, tiyatro, film ve diğ er kurgu eserleri, dönemin düşünce tarzı ve davranışlarını daha yakından anlamaya yardımcı olur. Fakat aynı zamanda yanıltıcı olabilir, bu nedenle dikkatli kullanılmalıdır. Roman yazarlarının çoğunun vermek istediğ i mesajları vardır. Bu anlamda, popüler olan romanlar, büyük edebiyat eserlerinden daha faydalı olabilir. Dönemi hayal etmede yakın dönem tarihçisine yardımcı olan bu tür eserler, kaynak olarak ciddi çalışmayı gerektirir.

ANKETLER, KAMUOYU YOKLAMALARI VE RESMİ İSTATİSTİKLER :

Anketler, kamuoyu yoklamaları ve resmi istatistikler sayısal nitelikte veriler olup, tarihi olgular gibi kendileri için konuşmazlar, yorumu gerektirirler. Öncelikle şunu belirtmemiz gerekiyor, bu tür kaynakları kullanan yakın dönem tarihçisi başkaları-ticari firmalar, devlet veya meslekdaşları- tarafından ve kendisinininkinden farklı amaçlarla toplanan verilere güvenmek durumundadır. Örneğ in, politikanın nabzını ölçmek için yapılan bir kamuoyu yoklamasında, 'eğ er yarın seçim olsa idi, oyunuzu kime verirdiniz?' sorusuna cevap verenler, hemen yarın seçim olmayacağını bilmektedir. Verilen cevapları, seçmenlerin iktidardaki parti için gerçek düşünceleri olarak kabul etmek yanıltıcı olabilir. Belki de hükümete, icraatları hakkında iyi veya kötü düşüncelerini iletmek istemektedirler. Gerçek seçim olduğ unda durum tamamıyla değ işebilir. Bu tür bir kamuoyu yoklaması sonucunu değ erlendiren yakın dönem tarihçisi dikkatli olmalıdır.

İstatistiki verilerin ikinci bir özelliğ i, toplu ve bireysel düzeyde olmalarıdır. Toplu düzeyde olanlar, pek çok sayıda kişi ile ilgili ve kapsamlıdır. Fakat bu tür verilerin değ erlendirilmesi zor ve zaman alıcıdır. Dolayısıyla örnekleme yoluyla, bireysel düzeydeki veriler ön plana çıkar. En fazla 2000 kişiye, ve genelde 1000 kişiye yönelik olarak düzenlenen anketler için görüşme yapılacak veya anket formu dağıtılacak kişiler rast gele seçilebilir. Fakat kamuoyu yoklamaları için belli gruplar hedeflenir.

Üçüncü olarak belirtilmesi gereken nokta, anket yapılan bireylerin çoğunun farklı kişiler olmasıdır. Bu ay 1000 gelecek ay da 1000 kişi ile görüşebiliriz, fakat bunlar aynı şahıslar değildir. Yaptığımız ilk ve ikinci görüşmede aynı veya benzer sonuçlara ulaşabiliriz. Fakat, görüşme yapılan kişiler farklı olduğu için, ilk grup fikrini değiştirmiş midir bilemeyiz. Aynı kişileri uzun dönemde takip ederek görüşme yapılması tercih edilir fakat daha masraflıdır. Şunu da unutmamak gerekir, bütün istatistik, bağ kavramı üzerine kurulmuştur. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki pozitif veya negatif bağ, aralarındaki nedensel bağı açıklamayabilir. Yakın dönem tarihçisi bu tür bağları kurarken yanıltıcı olup olmadığına dikkat etmelidir.

Ciddi tarihçiler, şüphesiz, anketler ve kamuoyu yoklamalarını dikkate alırlar. Fakat bir süre sonra, ekonomik ve siyasi durum ile ilgili devletin yayınladığı belgelere müracaat ederler. Devletin kullandığı istatistiki bilgiler en büyük sayısal veri yığını oluşturur. Ancak bunların tarihçi veya sosyal bilimcinin faydalanması için düzenlenen veriler olmadığını, farklı amaçlar için düzenlendiğini hemen belirtelim. Resmi istatistikler arasında nüfus sayımları, Devlet İstatistik Entitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın yayınları sayılabilir. Resmi istatistikler, tarihçinin istediği türden olmasa da, olgularla doludur, sosyal tutumlar ve düşüncelerle ilgili sistematik veri bulunmaz.³⁴

ARŞİVLER :

Arşivler geçmişteki resmi faaliyetlerin belgelerini saklama ihtiyacı sonucu oluşturulmuştur. Araştırmacılar içinde arşive en çok ihtiyaç duyanlar belki de tarihçilerdir. Yazılı belgelerin saklandığı arşivlerde bulunan her şeyin hakikat olduğunu söylemek yanlıştır. Arşivlere olan güven, arşivde saklanan belgelerin yazıldığı zamanda ve dönemin şartlarında önem-

³⁴ Tom Nossiter, "Surveys and Opinion Polls", *Contemporary History Practice and Method*, ed. By Anthony Seldon, Oxford, 1988, s. 55-69.

li olmasındandır. Bu nedenle, ele alınan bir belgeyi en doğru şekilde kullanmak için, belgeyi yazan kişinin konumunu ve niçin yazdığını araştırmalıyız. Belirtmemiz gereken önemli bir nokta da arşivde yalnızca o zaman yazılan belgelerin bulunacağıdır. Yani, bir iş telefonla veya görüşme yoluyla halledilmiş, bu da bir yere kaydedilmemiş ise, ondan haberdar olmamız mümkün değildir. Toplantıda konuşulan ve kaydedilmeyenlerden de aynı şekilde haberimiz olamaz. Kayıp olan bu kısımlar belgelerden belki dolaylı olarak çıkartılabilir. Gerçekte ne olduğunu anlamak da tarihçiye düşer.

Arşivleri kullanmanın tarihçi için ayrı zorlukları vardır. Bunlar, arşivlerin kaynak olarak kullanılması, belgelerin arşive nakledilince düzenlenip araştırmacıya sunulması ve kullanıcıya açık olması ile ilgili zorluklardır. Bir diğer zorluk da, modern devlet mekanizması tarafından üretilen belgelerin çok fazla sayıda olması, bu nedenle tamamının değil yalnızca bir kısmının saklanmasıdır.³⁵

Resmi belgelerin araştırmacıya sunulmasında konulan zaman sınırı dünyada otuz yıldır. Bu zaman yarı gizli ve gizli belgeler için elli yıl veya daha fazladır. Bu durumda, yakın dönem tarihçisi için arşivler en az kullanılan kaynak haline gelir. Zaman sınırlamalarının düşürülmesinin, tarihçileri yakın dönemi çalışmaya çekeceği muhakkaktır.

ÖZEL BELGE KOLLEKSİYONLARI :

Özel belgeler ile şahıslar tarafından biriktirilen, şahsa ait belgeler kastedilmektedir. Politikacının özel belgeleri, ailesi, arkadaşları ve meslektaşları ile yazışmaları, gayri resmi toplantıların notları, çeşitli müveddeler ve görevde bulunduğu dönemden kalan resmi belgelerdir. Bütün bunlar, belli bir faaliyetin sonucu veya bu faaliyeti gerçekleştirirken meydana gelmiş olan belgelerdir. Belge koleksiyonunun tamlığı, çeşitli etkenlere bağlıdır. Bunlardan en önemlisi, sahibinin düşüncelerini net-

³⁵ Nicholas Cox, "Public Records", *Contemporary History Practice and Method*, ed. By Anthony Seldon, Oxford, 1988, s. 70-88.

leştirme ve diğer kişilerin iletişim aracı olarak yazıyı kullanma derecesidir. Bazı politikacılar yazmak yerine konuşmayı tercih eder. Dolayısıyla bu tür kişilerin elindeki belgeler sayıca çok değildir. Teknoloji de bir diğer etkidir. Önemli görüşmeler bile şimdilerde telefonla yapılmaktadır. İnsanların belge biriktirme alışkanlıkları da değişiktir. Bazıları her şeyi biriktirir; Winston Churchill gibi bazıları da olayların sonucuna dair hiç bir şeyi saklamaz; bazıları ev değiştirdince veya emekli olunca belgeleri imha eder; bazıları da hatıralarını yazacağı zaman düzenler.

Bu tür özel belge koleksiyonları ilginç veriler sağlar, fakat sahibinin faaliyetlerinin tamamını kapsadığını söyleyemeyiz. Belgeler bol miktarda saklanmış olsa bile, bilinçli olarak veya olmayarak bazı kurgular yapılmış olabilir. Hayatın üzüntülü, başarısız veya sıkıcı olan kısımlarına ait daha az belge bulunması muhtemeldir.

Özel belgeler dağınık olduğu ve sahibi tarafından belli amaçla hazırlanmış ve/veya seçildiği için, kullanım potansiyeli sınırlıdır. Yakın dönem tarihçisi, birbirini tutmayan bilgileri açıklamak için epey zaman ve çaba harcamak zorundadır. Sonunda olayın aşını arşivler ve basılı eserlerden anlayacak, özel belgeler ise bazı noktalarda gerekli aydınlatmayı sağlayacaktır.

Özel belgelerin tasarrufu tamamıyla ait olduğu şahsa aittir. Başka kimsenin kanuni veya ahlaki kullanma hakkı yoktur. Sahibi, belgelerinin tamamını veya bir kısmını göstermeye razı olabilir, bu tamamıyla ona kalmıştır.³⁶

BİLGİYASAR AĞLARI VE İNTERNET :

Yakın dönem tarihçisinin kullanımına açık olan yeni bir veri kaynağı da bilgisayar ağları ve İnternet'tir. Zamanımızda hızla gelişen bilgisayar teknolojisi tarihçilere yalnızca verilerini daha kolay işlemeleri için yazılan

³⁶ Angela Raspin, "Private Papers", *Contemporary History Practice and Method*, ed. By Anthony Seldon, Oxford, 1988, s. 89-100.

programlar sunmaktan çıkıp, iletişim ve haberleşmede önemli bir araç haline gelmiştir. "Kablolu dünya" diye adlandırılan günümüz yaşamında insanların hareketleri bilgisayarlara kaydedilmektedir. Örneğin ATM'den para çektiğinizde, kredi kartı ile alışveriş yaptığınızda, elektronik posta ile haberleştiğinizde, İnternet'te web sitelerini dolaştığınızda, telefonu kullandığınızda bunların hepsi, sizin haberiniz olmadan, bir yerlerde bilgisayara kaydedilmektedir. Yine pek çok firma müşterileri ile ilgili, adres, meslek, yaş vs. gibi bilgileri bilgisayarda tutmakta, bu bilgiler sizin haberiniz olmadan, başka firmalara satılmaktadır. Öyle ki, bilgisayar başına oturan bir kişi bir kaç saat içinde, yalnızca isminiz ve adresinizle, sizin hakkınızda ayrıntılı pek çok bilgiye ulaşabilmektedir. Özel hayatın ihlali haline gelen bu durum insanları rahatsız edecek düzeye ulaşmıştır. Fakat biz olaya yakın dönem tarihini incelemek açısından bakarsak, bireylerin özel hayatının ihlali anlamına gelen bu kayıtların, yakın dönem tarihçisi için veri kaynakları olduğunu görürüz. Bir şahsı, bir grubu, bir toplumu veya bir olayı inceliyor olabiliriz, çeşitli kurumların bilgisayarlarında kaydedilen verileri tarayarak bunlar hakkında bilgi edinebiliriz.

İnternet'teki tartışma listeleri ve haber gruplarına dünyanın her yeriden insanlar üye olabilmekte bilgi alışverişinde bulunmakta ve bu alışverişlerle ilgili bilgiler yine İnternet üzerinde herkese açık arşivlerde saklanmaktadır. Bilgi toplumu dediğimiz günümüz toplumunu incelerken bilgi akışını, insan gruplarının neler düşündüğünü ve tartıştığını bilmek İnternet listelerini incelemek yoluyla mümkün olabilir. Bu arada kütüphanelerde ve arşivlerde klasik usulde saklanan bilgilerin de hızla İnternet ortamına aktarıldığını, ayrıca Türkiye'dekiler dahil binlerce günlük gazete ve derginin İnternet'te elektronik versiyonlarının yayımlandığını unutmamak gerekir. Bunlar vasıtasıyla, sıradan insanların bilgiye ulaşması daha ucuz ve kolay hale gelirken bunları değerlendiren yakın dönem tarihçisi için de İnternet müracaat edilmesi gereken kaynaklardan biri haline gelmektedir. Mektuplaşma ve haberleşme işleri çoğu kez İnternet'te elektronik posta aracılığıyla yapılmaktadır. Kişiyi ait özel belgeleri incelerken artık bilgisayar bağlantılarının olup olmadığına, bilgisayarda saklanan bil-

gilere, İnternet aracılığıyla yapılan haberleşmelere bakmak gerekir. Kişilerin İnternet'e her girişlerinde gezdikleri web siteleri, hatta sitenin hangi sayfasını ne kadar süreyle incelediği, yazdıkları elektronik postalar, kısaca kişilerin siber uzayda dolaşırken bıraktıkları ayak izleri kaydedilmekte, ve tarama motorları (serarch engines) denilen programlar kullanılarak da bu bilgilere anında ve kolayca erişilebilmektedir. Tarama motorları ile konu başlıklarından hareketle tarama yapılabildiği gibi anahtar kelime veya deyim vermek suretiyle taramada yapılabilmektedir. Tarama motoru bu anahtar kelimenin (mesela bir kişi adı) veya deyimın geçtiği İnternet üzerindeki bütün dokümanların elektronik adresini dünyanın neresinde olursa olsun bulup vermekte sonra bu adresten hareketle o dokümana kolayca ulaşabilmektedir.³⁷

Gelişen bilgisayar ağları ve İnternet, günümüzde seminer ve konferans düzenlemekten eğlence ve elektronik ticarete kadar pek çok faaliyetin gerçekleştirildiği ve kaydedildiği ortam olarak yakın dönem tarihini yazan tarihçilerin vazgeçilmez başvuru ve veri kaynağı haline gelmiştir. Yakın dönem tarihçilerinin bunları kullanmadan yakın dönemin tarihini çalışabilmeleri pek mümkün gözüküyor.

Yakın dönem tarihinin çeşitli yönlerini tartışmayı tamamladıktan sonra, bu dönemin inceleme metotlarına geçebiliriz.

YAKIN DÖNEM TARİHİNİ İNCELEME METOTLARI

19. yüzyılda yaşadığı altın çağdan sonra tarih 20. yüzyılda gerileme dönemine girmişti. Bunun asıl nedeni, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Avrupa toplumunun baştan aşağı değişmesi idi: endüstrileşme bütün Avrupa kıtasına yayıldı. Endüstrileşme bilimsel keşiflere bağlı olduğu için tabii bilimler destek kazandı. Sosyoloji, ekonomi, psikoloji gibi, endüstri toplumunun problemleri ile ilgili sahalara giderek artan ilgi doğdu. Tarih artık, sosyal dünyanın yapısını ve gelişmesini belirleyen güç-

³⁷ İnternet'te bilgi arama metodları hakkında ayrıntılı bilgi için bak. Bahaeddin Yediyıldız-Fatma Acun, "İnternet'te Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, 1997, s. 7-8.

lerin araştırılmasıyla ilgilenen tek bilim olmaktan çıktı. I. Dünya Savaşı ile dünyanın merkezi Avrupa'dan Amerika'ya kaymış, hemen ardından gelen II. Dünya Savaşı ise insanlığın yeryüzündeki varlığını tehlikeye düşürmüştü. Yarın veya öbür gün birisi düğmeye basabilir (atom bombası kastediliyor), bütün insanlığı yok edebilirdi. Bütün bu sarsıcı değişmeler tarihçiye, hızla gelişen olayları tarihi bir kontekste koyma işini yükledi.³⁸ Tarihçi bu yükün altından, 19. yüzyılın metotlarını kullanarak kalkamazdı, değişmeliydi, açılmalıydı. Tarihin diğer sosyal bilimlere açılması, istatistik metotlarını kullanması ve son olarak da bilgisayardan faydalanması değişme yönünde gösterilen çabalardan oldu.³⁹

Değişme yönünde gösterilen çabalardan bir diğeri de günümüzün problemlerinden yola çıkarak geçmişin çalışılması oldu. Böylece bu-güncülük, *presentism*, denen, tarihi bugüne faydalı olacak, bugünün sorunlarına ışık tutacak şekilde çalışma anlayışı doğdu. Bu anlayış, tarihi geçmişten başlayarak günümüze doğru çalışma geleneksel metodu yerine, günümüzden başlayarak geçmişe doğru çalışma metodunu (retrospektif metot) getirdi. Bu da, günümüze fazla yaklaşmayan tarihin sahasının uzak geçmişten günümüze doğru çekilmesine vesile olarak, tarihçilerin yakın dönemlerle ilgilenmesini sağladı. Günümüz için tarih yazmanın, günümüzün tarihini, yani yakın dönem tarihini yazmaya en önemli katkısı belki de, bu dönemi çalışmaya çekmek oldu. Günümüzün sorunları ile ilgilenen ve çözümü için diğer sosyal bilimlerle ortaklaşa çalışmayı gerektiren bu akım, tabii ki yakın dönemin konusunu ve çalışma sahasını da belirledi. Daha önce hiç tecrübe etmediği şekilde birbirine bağımlı hale gelen dünya toplumlarının karmaşık sorunlarını çözmek ancak bu yolla mümkün görünüyordu. Bu nedenle yakın dönem tarihinin konusu, yakın

38 Meşhur tarihçi Arnold Toynbee'nin 1950'li yıllarda medeniyetlerin yükselişi ve çöküşünü incelemesi tesadüf değildi, iki dünya savaşının yarattığı potansiyel felaketlerle yakından ilgiliydi. Toynbee'den yüzyıllar önce Arap İmparatorluğu'nun çöküşüne şahit olan İbn-i Haldun (1332-1406) kültürlerin doğuşu, gelişmesi ve çöküşünü belirleyen kanunları bulmak amacıyla uygarlıkları karşılaştırarak tarihin nihai anlamını bulmaya çalışmıştı. Aynı düşünce daha sonraları çeşitli tarihçiler tarafından tekrar ele alındı. Conkin-Stromberg. *a.g.e.*, s. 29-30.

39 II. Dünya Savaşı'ndan sonra tarihte meydana gelen değişmeler ve tarihçilerin buna uyumu konusunda ayrıntılı bilgi için bak, Timothy Paul Donovan, *Historical Thought in America, Postwar Patterns*. University of Oklahoma Press, 1973, s. 16-31.

dönem dünyası oldu. Bu dünyada sosyoloji, ekonomi, politika, psikoloji, kısaca her şey vardır. Tarih eğer yakın dönemi çalışacaksa, kendi grubundaki diğer sosyal bilimlerden faydalanmak ve müşterek çalışma alanları geliştirmek zorunda idi. O zaman da ortaya bir sorun çıkıyordu: kendisi gibi yakın dönem toplumunu çalıştıran diğer sosyal bilimlerle tarihin konularının örtüşmesi. Bu örtüşme en fazla politik bilimlerde görüldü. Bazı siyaset bilimcilerinin emekli olduktan sonra kendilerini hükümet tarihçileri olarak tanıtmaları, siyaset bilimleri ile tarih arasındaki sınırın karışmasının bir ifadesi idi. Siyaset bilimleri ve yakın dönem tarihi birbiriyle iç içedir. Siyaset bilimlerinin asıl ilgi sahası hükümet ve politikadır. Siyaset bilimleri, günü birlik politik gelişmelerle yakın dönem tarihinden daha fazla ilgilenir, kavramları metotları ve ilgi sahası itibarıyla yakın dönem tarihinden farklıdır. Ancak bütün bu farklılıklar ve sınırlamaların, siyaset bilimlerinin yakın dönem tarihinden farkını açıkça ortaya koyduğunu söyleyemeyiz.⁴⁰ Günlük siyasetin, aradan bir süre geçtikten sonra siyasi tarihe dönüşeceği gerçeği, her iki sahanın iç içe olduğunu ve aralarındaki farkları teşhis etmenin pek de kolay olmadığını gösterir. Aradaki farklar teşhis edildiğinde bile, siyaset bilimlerinin günlük politika, politik düşünce ve teoriler ile ilgilenmesi, yakın dönem tarihi için ise bu konuların odak noktası olmaması durumu dışında ortaya kesin bir ayrım çıkmamaktadır. Bu ayrım da görüldüğü gibi, kesin ve yapısal bir ayrım değildir. Yazılı tarihin büyük bir kısmının siyasi tarih olması, tarih ile siyaset bilimleri arasındaki sınırların, tahmin edildiğinden çok daha belirsiz olduğunu göstermektedir.

Yakın dönem tarihinin diğer sosyal bilimlerden olan sosyoloji ile ilişkisine gelince, sosyal tarih dediğimiz araştırma ekolünün popüler hale gelmesiyle, sosyoloji tarihin içine iyice girmiş, hatta bazılarının sosyoloji ile tarih arasında bir fark olmadığını ileri sürmelerine bile yol açmıştır. İnsan

40 Fred Nash, "Political Science, History and Contemporary History", PSA 1995 Yıllık Konferansında, York Üniversitesi, Siyaset Bilimleri Uzman Grubunun hazırladığı *Siyaset, Yakın Dönem Tarihi ve Tarih* konulu panelde sunulan bildiri. Bu bildiriye İnternet aracılığıyla ulaşılmıştır. İnternet adresi: Fred Nash, psd@soton.ac.uk. Bu yazıda bir siyaset bilimci olan F. Nash tarih, yakın dönem tarihi ve siyaset bilimleri arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak tartışmakta, her birinin, özellikle de siyaset bilimlerinin yapısı hakkında bazı zor sorularla karşı karşıya olduğumuzu, bu konuda nihai bir sonuca varmaktan çok, sınırlamalardan haberdar olmamızın önemini belirtmektedir.

toplumları komplekstir ve sosyal tarihçiyeye göre pek çok açıdan bir kerede bakmak mümkün değildir, odaklaşmak gerekir. Sosyal tarihçinin odak noktası toplum ve toplumsal değişimdir. Sosyal tarih, çeşitli toplumların tarihidir, fakat o toplumların bütün yönlerinin tarihi değildir. İnsanın toplumla olan ilişkileri ve bu ilişkilerdeki değişmelerle sınırlıdır. Sosyal tarihçi, ziraat, endüstri, politik partiler, hükümet, dış politika vs. ile ilgilenir, fakat bu ilgi, bütün bunların sosyal faaliyetleri ve sosyal müesseseleri etkilediği ölçüdedir. ⁴¹ Geçmiş dönem sosyal tarihçisi için söylediklerimiz, yakın dönem sosyal tarihçisi için de geçerlidir. Hatta diyebilir ki, yakın dönem tarihçisi, çalıştığı toplumun içinde yaşadığı için sosyoloji ile daha da iç içedir.

Ekonomik fonksiyonlar bir toplumun hayatında ve insanlığın tarihinde daima hayati öneme sahip olmuştur Dolayısıyla ekonomi, insanın geçimini sağlamak için çevresini nasıl kullandığı ve bunu yaparken neler düşündüğü ile ilgilenir. Çevredeki kaynakların kullanımı, organizasyonu gerektiren sosyal bir faaliyetten daha fazladır. Ekonomi tarihçisi, tarihteki ekonomik faktörler ve ekonomik saiklerle ilgilenir, toprak mülkiyeti, tasarrufu, üretim metotları, ticaret, para, işgücü ve iş idaresi gibi problemler üzerinde uğraşır. İnsanın kişisel ve toplumsal ihtiyaçları için kaynakları nasıl kullandığını inceleyerek ekonomik gelişmeyi inceler ve farklı ekonomik şartları vurgulamak yerine, genel ekonomik gelişme kanunları keşfetmeye çalışır. Bunu yaparken de ekonomik gelişmeyi etkileyen politik, sosyal ve kültürel güçleri incelemek zorundadır. Bu noktada ekonomi, hem diğer sosyal bilimlerle hem de tarihle kesişir. Yakın dönem tarihçisinin, yakın dönem toplumunu çalışırken bu noktaları göz önünde bulundurması gerekir. ⁴²

Sosyal bilimlerin arasına koyacağımız psikoloji ve antropoloji de yakın dönem tarihini çalışmada önemli disiplinlerdir. Psikolojinin özellikle biyografi sahasında katkıları büyüktür. Ön plana geçmiş şahsiyetleri in-

41 Krug, a.g.e., s. 16.

42 Aynı eser, s. 59-63.

celerken onların davranışlarını çözümlenmede psikoloji en büyük yardımcıdır. Antropoloji dünyanın her yerindeki ve her dönemindeki insana, eserlerine ve düşüncelerine ilgi duyduğu için tarihe yakınlığı açıktır. Fiziki antropoloji insanın biyolojik orijini ile ilgilenirken, kültürel antropoloji, insanın toplumdaki davranışı üzerine yoğunlaşır. Geleneksel olarak, tarihçi geçmiş dönemlerle ilgilenirken, antropolog ilkel insanlarla ilgileniyordu. Bu ayırım artık neredeyse kalkmış durumdadır. Şimdi her ikisi de dikkatini günümüz problemlerine çevirmiştir.⁴³ Bu durumda antropoloji, özellikle de kültürel ve sosyal antropoloji tarihe yakınlaşmış, ortak çalışma sahaları teşkil etmiştir.

Yakın dönem tarihinin konusu hakkında yaptığımız tartışmayı özetlersek, bu dönemin diğer sosyal bilimlerin ilgilendiği sahalarla pek çok ortak konusu olduğu ve daha da önemlisi iç içe olduğu ve birbiri tamamladığı ortaya çıkmıştır. Çoğu zaman ayırmakta zorlandığımız bu müşterek çalışma sahaları aynı zamanda disiplinler arası alışveriş noktalarıdır. Yukarıda, yakın dönem tarihi ile ilgili olarak tartıştığımız sosyal bilimlerin her biri modern toplumlara kendi sahaları açısından yaklaşmaktadır. Bu durumda yakın dönem tarihi, farklı sahalar ve bakış açılarının bir araya geldiği ve disiplinler arası alışverişin gerçekleştiği bir çalışma sahası olarak belirmektedir. Sosyal bilimler en son dönemlerde önemli gelişmeler kaydetmiş, yeni metodlar ve teknikler geliştirmiş, bilgi üretmiştir. Yakın dönem tarihçisinin yaşadığı toplumu daha iyi değerlendirmesi için bunlardan faydalanması gerekir.⁴⁴

SONUÇ :

Yukarıda yaptığımız tartışmalardan şu sonuçları çıkarabiliriz: Yakın dönem tarihini, geçmiş dönem tarihinden ayıran en belirgin özellik, sü-

43 a.g.e. s. 63-64, 67-69.

44 Tarihi bir süreç içinde oluşan sosyal bilimler 18. yüzyılın sonundan 1945'e kadar olan süreçte bir dizi disiplinlere ayrılmıştır. Ancak 1945'ten sonra meydana gelen gelişmeler bu ayırımın yeniden gözden geçirilmesinin zamanının geldiğini göstermiştir. Sosyal bilimlerin bir dizi disiplinlere ayrılmış haliyle değişen dünyanın ihtiyaçlarına cevap vermesinin mümkün olmadığı sosyal bilimcilerce anlaşılmış ve yeniden yapılanma konusunda bir takım öneriler sunulmaya başlanmıştır. Bu konuda küçük fakat kapsamlı bir araştırma için bak, Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, çeviren Şirin Tekeli, Metis yayınları, 1996.

recini henüz tamamlamamış, oluşum halindeki tarih olmasıdır. Fakat, bu özelliği dolayısıyla yakın dönem tarihinin geçici mahiyete bürünmesi, çalışılması için engel değildir. Yakın dönem tarihçisi, yaşayan ve yaşadığı olayların tarihini yazan biri olarak, hakiki tarihçiye göre objektiflik konusunda devzavantajlıdır. Fakat bu dezavantaj, çalışmasını etkileyecek düzeyde değildir. Yakın dönem tarihçisinin tarafsız olmasını gerektirecek durumlar da mevcuttur. Yakın dönemin verileri çok ve çeşitlidir, güvenilirlikleri konusunda tereddütler vardır. Bu durumda yakın dönem tarihçisinin takip edeceği metot, tek bir kaynağa bağlı kalmamak, diğer kaynaklarla karşılaştırma yapmaktır. Yakın dönem tarihinin konusunun diğer sosyal bilimlerle, özellikle de siyaset bilimleri ile ortak pek çok noktaları vardır. Bu durumda yakın dönem tarihi mutlaka disiplinler arası işbirliği ile çalışılmalıdır. Bütün tartışmalar bizi yakın dönem tarihinin, kendine has sınırlamalarıyla birlikte, tarihin bir sahası olarak çalışılabileceği sonucuna götürüyor. Akademik bir disiplin olarak çalışılabileceği gösterilen yakın dönem tarihi, tarihçiliğin 20. yüzyılda uğradığı güven ve itibar kaybını yeniden kazanmak ve tarihi popülerleştirmek için de vesile olabilir.

Tarihi, geçmişteki ve şimdiki insan tecrübesinin tamamı olarak tanımlarsak, bu çeşitli ve karmaşık tecrübeyi anlamaya çalışırken, tek yönlü bakış açıları yeterli olmayacak, çok yönlü perspektifler gerekecektir. Yakın dönem tarihi de bu çok yönlülüğü bünyesinde barındıran, sosyal bilimler arası iş birliğinin mümkün olduğu, birleştirici bir saha olabilir. Sosyal bilimlere baktığımızda, her birinin insan tecrübesinin bir yönünde uzmanlaştığını görüyoruz. Ancak bu belli sahalarda uzmanlaşma hep belli bakış açılarına sınırlı kaldığı için, günümüzün kompleks toplumlarının sorunlarını çözmeye yetersiz sınırlı hale gelmiş, disiplinler arası çalışmanın zarureti hissedilmeye başlanmıştır. Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerinde düşünenler, gelecekte belli konuların uzmanlarının olacağını ve bu uzmanların konularına her türlü sosyal bilim, ekonomi, sosyoloji, psikoloji vs. açısından bakacak şekilde eğitim alacaklarını tahmin etmektedirler. Disiplinler arası işbirliğinin en üst düzeye ulaştığı bu durumda sosyal bilimler artık tek bir dal haline gelmiş olacaktır. Bilimin ve bilginin bütün olduğunu düşünürsek, bu gelişmenin doğru yönde olduğu muhakkaktır.